

ROMA
INTEGRATION
2020

Regional Cooperation Council

Regionalna metodologija za mapiranje stanovanja Roma

Naslov: Regionalna metodologija za mapiranje stanovanja Roma

Izdavač: Regional Cooperation Council Roma Integration 2020 Action Team
Ruzveltova 61, 11 000 Beograd, Srbija
Tel: +381 (11) 4046 891
Fax: +381 (11) 4046 894
E-mail: romaintegration2020@rcc.int
Website: rcc.int/romaintegration2020/

Autori: Boris Žerjav i Nemanja Batrićević

Urednik: Orhan Usein

Drugi urednici: Aleksandra Bojadjieva

Dizajn: Šejla Dizdarević

Štampa: Kuća štampe, Beograd

**Broj
primeraka:** 50

ISBN: ISBN-978-86-81358-04-7

Regionalna metodologija za mapiranje stanovanja Roma

Odricanje od odgovornosti: Stavovi izneti u ovom dokumentu ne odražavaju nužno stavove Saveta za regionalnu saradnju ili njegovih učesnica, niti Evropske unije i Fondacija za otvoreno društvo.

Sadržaj

1. Uvod	6
2. Pregled postojećih informacija o romskim naseljima u regionu	8
Albanija	9
Bosna i Hercegovina	9
Kosovo*	10
Crna Gora	11
Republika Severna Makedonija	11
Srbija	12
Rezime	13
3. Ključna pitanja metodologije mapiranja	14
Svrha mapiranja	14
Predmet mapiranja: supstandardna romska naselja	15
Predložena definicija mapiranja	18
Primenljivost definicije na Zapadnom Balkanu	19
4. Podaci o supstandardnim romskim naseljima	21
Obim mapiranja i podaci koje treba prikupiti	21
Kvalitet i izvori podataka	22
Proces prikupljanja podataka	24
5. Format podataka i postupak integrisanja	28
Format i dimenzije prostornih objekata	28
Integrisanje setova podataka	29
Softverska rešenja za analizu podataka	32
6. Specifična pitanja koja treba da definiše svaka od ekonomija	34
Popisne metodologije i podaci po ekonomijama	34
Satelitski snimci i ortofotografije	35
Kriterijumi za položaj supstandardnog romskog naselja u odnosu na formalno naselje	35

* Ova oznaka ne prejudicira stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom 1244/1999 SB UN i Mišljenja MSP o proglašenju nezavisnosti Kosova.

Spisak skraćenica

OCD	Organizacija civilnog društva
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
GIS	Geografski informacioni sistem
IPA	Instrument pretpristupne pomoći
MICS	Zbirni pregled sa više indikatora
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UN	Ujedinjene nacije
ZB	Zapadni Balkan

1. Uvod

Projekat Integracija Roma 2020 sprovodi Savet za regionalnu saradnju i podržavaju Evropska komisija i Fondacije za otvoreno društvo. Realizuje se u regionu obuhvaćenom proširenjem (Zapadni Balkan i Turska), uključujući Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Kosovo*, Crnu Goru, Republiku Severnu Makedoniju, Srbiju i Tursku.

Projekat doprinosi smanjenju socio-ekonomskog jaza između romskog¹ i neromskog stanovništva Zapadnog Balkana i Turske, povećanjem stope realizacije i raspodele budžeta za politike integracije Roma, što pokazuje unapređeno praćenje i izveštavanje. Projekat Integracija Roma 2020 pomaže vladama da održe koordinaciju i institucionalnu funkcionalnost, formulišu i sprovedu delotvorne mere, ublaže pristrasne stavove, razmenjuju znanja i veštine na nivou regiona i postavljaju zajedničke standarde. Pruža smernice za politiku i tehničku podršku za proces kreiranja politike i njenog sprovođenja, dijalog o integraciji Roma na centralnom i regionalnom nivou, kao i vezu sa procesom evropskih integracija.

Ključni momenat u okviru projekta Integracija Roma 2020 bilo je usvajanje Deklaracije Partnera sa Zapadnog Balkana o Integraciji Roma u okviru procesa proširenja EU (Deklaracija). Deklaraciju su usvojili svi premijeri sa Zapadnog Balkana, 5. jula 2019. godine u Poznanju. Njom su postavljeni konkretni kvantifikovani ciljevi za integraciju Roma u prioritetnim oblastima, uključujući stanovanje, koji sve ekonomije regiona treba da ostvare do ulaska u EU.

Usled nedostatka pouzdanih i relevantnih podataka u oblasti stanovanja, postavljen je cilj da se **legalizuju sva neformalna naselja u kojima žive Romi** gde god je to moguće, ili da se, kao alternativa, Romima koji žive u naseljima koja se ne mogu legalizovati iz opravdanih razloga ponudi pristojno stanovanje bez segregacije i po pristupačnim cenama. Deklaracija takođe obavezuje vlade da **koriste raspoložive podatke** kako bi formulisale i sprovele odgovarajuće politike, kao i da ustanove **adekvatan mehanizam za praćenje i izveštavanje**. U kontekstu cilja za oblast stanovanja, korišćenje raspoloživih podataka značilo bi prikupljanje i sistematizaciju postojećih podataka na način koji će dati osnovicu za formulisane politike, u sistemu koji bi kasnije omogućio i odgovarajući monitoring.

Prikupljanje podataka treba da bude prvi korak u procesu legalizacije, za kojim treba da sledi **usvajanje urbanističkih planova** za područja stanovanja u kojima žive Romi i gde je legalizacija moguća, kao i **pružanje podrške Romima** u procesu legalizacije i, konačno, **ostvarenje legalizacije** stambenih jedinica Roma.

Stoga je razlog da se predloži ova regionalna metodologija za mapiranje stanovanja Roma želja da se maksimalno iskoriste postojeći podaci, bez stvaranja značajne potrebe za dodatnim prikupljanjem podataka. Postojeće podatke treba prikupljati i organizovati na sistematičan način. Primena metodologije bi u početku obezbedila polazne podatke, a njihovo redovno ažuriranje može poslužiti svrsi praćenja efekata politika za integraciju Roma u oblasti stanovanja i napretka ka ostvarenju cilja za oblast stanovanja iz Deklaracije.

Prema tome, predložena metodologija, pruža pregled postojećih podataka u regionu, zatim argumente o ključnim aspektima u pogledu metodologije i detaljnu razradu predložene metodologije, uključujući tehničke detalje potrebne za formiranje baze podataka, prikupljanje relevantnih podataka i sistematizaciju tih podataka u sistem.

¹ Termin "Romi" u ovoj akciji koristi se u skladu sa terminologijom EU, kao krovni termin koji obuhvata grupe ljudi sa manje-više sličnim kulturnim karakteristikama, kao što su Romi, Aškalije, Egipćani, Domi, Lomi, Sinti, Nomadi (Čergari), Kalé, Gens du voyage (narod putnika), itd., bilo da su stacionarni ili ne.

2. Pregled postojećih informacija o stanovanju Roma u regionu

Prikupljanje i sistematizaciju podataka o ekonomskih, socijalnim i kulturnim pravima, među kojima je i pravo na stanovanje, UN i EU smatraju ključnim u procesu unapređenja pristupa ovim pravima za sve, uključujući i romsko stanovništvo. Stoga se od vlada zahteva da redovno prikupljaju zbirne podatke, među kojima i one o etničkoj pripadnosti.

U Okviru EU za nacionalne strategije za integraciju Roma do 2020. godine, Evropska komisija je preporučila vladama da, prilikom izrade nacionalnih strategija, između ostalih mera, treba da „**mapiraju mikroregione ili segregisana naselja u kojima su romske zajednice najviše ugrožene, na osnovu postojećih socio-ekonomskih i geografskih pokazatelja**” i „**definišu metodologiju za monitoring i evaluaciju efekata mera namenjenih integraciji Roma, kao i utvrde mehanizme za reviziju Strategije**”.

Međutim, podaci o socio-ekonomskoj, a posebno stambenoj situaciji Roma na Zapadnom Balkanu uglavnom su oskudni, zastareli, nesistematizovani, prikupljeni parcijalno, često na osnovu nestandardizovanih i nepotvrđenih metodologija. U većini slučajeva podaci ne dolaze iz zvaničnih izvora, niti su zvanično priznati, pa su kao takvi često osporavani, bez ponuđene zvanične alternative. Takav nedostatak podataka u oblasti stanovanja ima naročite posledice jer su nerešena pitanja stanovanja, usled njihovog uticaja na zdravlje i obrazovanje, prepoznata kao glavna prepreka izlasku iz začaranog kruga isključenosti.²

Regionalno istraživanje o Romima koje se periodično sprovodi³ najpouzdaniji je izvor informacija o položaju Roma u regionu. Ali, za razliku od drugih oblasti (zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvo i multisektorska pitanja), prikupljeni podaci o stanovanju su ograničeni. Ovo istraživanje pruža dragocene podatke o procentu romskih naselja povezanih na osnovnu infrastrukturu i o prenaseljenim mestima. Međutim, nedostaju ključni podaci o bezbednosti poseda, u regionu koji se generalno definiše po statusu vlasništva a time i statusu u procesu legalizacije. Legalizacija statusa naselja ključna je za svaki razvojni program, jer nije verovatno da će se ulagati u urbanizaciju/stanovanje ako nije legalno ili barem ima perspektivu legalizacije. Ovo istraživanje ne pruža druge važne podatke o stanovanju, kao što su stopa beskućništva, bezbednost naselja, opremljenost domaćinstava, itd.

Sledi pregled postojećih podataka po ekonomijama na Zapadnom Balkanu, na osnovu informacija koje su bile dostupne za ovu publikaciju.

2 OEBS/ODIHR (2003). *Stanovanje i naselja Roma u Jugoistočnoj Evropi: Profil o dostignuća u Srbiji u uporednom okviru – rezime i preporuke (Roma Housing and Settlements in South-Eastern Europe: Profile and Achievements in Serbia in a Comparative Framework – Summary and Recommendations)*.

3 Serija regionalnog istraživanja o Romima 2003, 2011. i 2017. godine, koje su sproveli UNDP, Svetska banka i Evropska komisija. Regionalno istraživanje o Romima iz 2017. godine je treće istraživanje u nizu, koje su sproveli UNDP, Svetska banka i Evropska komisija. Postoje činjenični listovi po ekonomijama (koje su priredili UNDP i Svetska banka), sirovi podaci i metapodaci, izveštaji kvalitativnih studija, i pun analitički izveštaj, dostupni na internetu

Albanija

Najpotpuniji izvor podataka o stanovanju Roma u Albaniji dostupan je u *Studiji UNDP-a O naseljima Roma i Egipćana*⁴ objavljenoj 2017. godine. Prikupljanje podataka obavljeno je u svim opštinama koje naseljavaju Romi. Iako proces „mapiranja” romskih naselja nije obuhvatio korišćenje katastarskih ili ortofotografskih materijala radi izrade sveobuhvatnog GIS-a, ovaj set podataka pruža podatke o mnogim aspektima stanovanja i uslova života za romske zajednice, kako na nivou opština, tako i na nivou naselja.

Do mere do koje je bilo moguće analizirati studije kao deo regionalnih napora,⁵ proces prikupljanja podataka obuhvatio je četiri različita izvora informacija: 1) **podatke iz prethodnih studija**, 2) **istraživanje** sa fokusom na porodicama Roma i Egipćana kojima je potreban krov nad glavom, 3) **fokus grupe** sa relevantnim akterima, 4) **provera na licu mesta** područja i infrastrukture u opštini.

Zahvaljujući fokusu na proceni i unapređenju uslova za život, ovaj set podataka sastoji se od mnoštva korisnih indikatora: 1) **materijalni uslovi** – mereni kao procenjeni troškovi za izgradnju novih stambenih jedinica ili poboljšanje postojećih; 2) **veličina naselja** – tačan broj porodica Roma i/ili Egipćana u svakom naselju, kao i broj porodica koje žive u supstandardnim stambenim jedinicama; 3) **veličina stambenih jedinica** – merena kao broj porodica po jedinici stanovanja različite veličine (od jednokrevetne do trokrevetne sobe i većih); 4) **kvalitet gradnje** – meren kao tip gradnje (npr. barake); i 5) **pristup infrastrukturi** – meren kao procenat domaćinstava povezanih na javnu komunalnu mrežu, kao i stanje puteva ocenjeno na kvalitativan način (npr. „u dobrom stanju”). U smislu geografskog položaja, podaci jasno lociraju naselja u prostoru, ali im ne utvrđuju (povlače) granice, niti mere karakteristike naselja van romskih domaćinstava (npr. ukupan broj domaćinstava u naselju).

Sve u svemu, raspoloživi set podataka dragocen je doprinos trudu da se sistematizuju podaci o romskim naseljima. Usled činjenice da sadrže podatke na nivou naselja, lako se mogu povezati sa katastarskim i GIS sistemom, kao i popisnim podacima. S druge strane, njihov uzak fokus na materijalnim i životnim uslovima romskih domaćinstava zahteva da se proširi spisak indikatora da bi se uvrstile i druge dimenzije stanovanja i bolje opisala opšta priroda naselja.

U Albaniji postoji i baza podataka RomAlb, koja nije javno dostupna, pa se ne može opisati i proceniti ovde sa stanovišta njene koristi za svrhu mapiranja. Iz raspoloživih informacija je poznato da je to alatka za *online* monitoring koja prikuplja podatke o sprovođenju Akcionog plana Albanije za integraciju Roma.

Bosna i Hercegovina

Uprkos poboljšanjima u pogledu prikupljanja podataka ostvarenim u poslednje dve godine, nedostatak informacija ostaje ozbiljno pitanje u Bosni i Hercegovini. U poređenju sa drugim ekonomijama, složena priroda političkog sistema u Bosni i Hercegovini dalje sputava napore da se izradi sistematska metodologija za prikupljanje podataka i merenje efekata politike.

Trenutno nema raspoloživih podataka o merenju specifičnih uslova stanovanja na nivou naselja. Na osnovu postojećih zvaničnih podataka, dostupne informacije retko su opširnije od

4 Objavljena su tri izveštaja, koji obuhvataju različite opštine: 1) Tirana, Drač, Kruja, Leže i Skadar; 2) Elbasan, Pogradec, Malić, Korča i Devol; i 3) Lušnja, Divjake, Fier, Berat, Kučova, Valona, Đirokaster, i Delvina.

5 Izveštaji o studijama objavljeni su samo na albanskom jeziku.

ukupnog broja stanovnika/domaćinstava⁶ i broja novoizgrađenih objekata na nivou države (opštine)⁷. Podaci iz Regionalnog istraživanja o Romima iz 2017. godine,⁸ kao i u drugim ekonomijama, nude određenije informacije o: 1) **prenaseljivosti** – merenoj kao broj prostorija po članovima domaćinstva,⁹ 2) **pristupu infrastrukturi** – merenom kao udeo domaćinstava sa pristupom vodu, sanitarnom čvoru i električnoj energiji, 3) izvorima energije (npr. gas, drva, struja), i 3) **tipu vlasništva** – (npr. privatno, javno) – mereno po izjavljenoj (a ne pravnoj) statusu svojine.¹⁰

Preporuka Evropske komisije iz 2015. godine istakla je potrebu za *mapiranjem socijalno ugroženih mikroregiona ili segregisanih naselja*. Opšte aktivnosti politike¹¹ zasnovane su na prethodno sprovedenim aktivnostima procene potreba, koje su realizovane preko lokalnih centara za socijalni rad. Takve procene su obavljene dva puta od kako se Bosna i Hercegovina pridružila međunarodnim naporima za integraciju Roma. Ažuriranje informacija na nivou naselja, koje bi merile uslove stanovanja specifične za svako naselje relevantno za predloženu metodologiju mapiranja, nije obavljeno. Aktivnost mapiranja za procenu potreba Roma planira Vlada uz pomoć sredstava iz IPA fondova. Bilo bi veoma važno obezbediti razdvojenost podataka na nivou naselja, umesto samo na nivou opština.

Kosovo*

Ne postoje raspoloživi podaci konkretno o stanju stanovanja Roma na Kosovu. „*Nacionalna strategija za inkluziju romskih i aškalijских zajednica u kosovsko društvo 2017-2021*“ navodi da ima oko 24.260 osoba, ili približno 6.000 porodica iz ovih zajednica na Kosovu*, a stanovanje je prepoznato kao krupan problem, pri čemu se utvrđuje potreba za „popisom stambenih potreba romskih, aškalijских i egipćanskih zajednica“. Procena je da je za 80% romskih domaćinstava potrebno urediti pravni status njihove imovine.

Do ovog trenutka, sistematsko mapiranje romskih naselja na Kosovu* nije obavljeno, iako se ističe da „*postoji ideja da se ovo pitanje rešava stavljanjem u funkciju baze podataka Ministarstva za životnu sredinu i prostorno planiranje*“. Po Zakonu o finansiranju posebnih programa stanovanja (čl. 25), opštine treba da izrade trogodišnje programe i projekte za stanovanje. Međutim, prema Strategiji je takva dokumenta izradilo samo petnaest opština, devet njih usvojilo, a samo četiri zapravo i radile na konkretnim projektima.¹²

6 Popis ne daje informacije o broju lica koja pripadaju romskoj nacionalnoj manjini. Postoje procene (opština i romskih organizacija) da ima između 35.000 i 45.000 Roma.

7 Informacije o Nacionalnoj platformi za integraciju Roma 2018. kažu da postoji 2.500 romskih porodica koje i dalje imaju potrebu za rešenjem stambenog pitanja.

8 Videti fusnotu 3.

9 EUROSTAT-ova definicija prenaseljivosti se koristi: smatra se da osoba živi u prenaseljenom domaćinstvu ako domaćinstvo nema na raspolaganju minimalan broj prostorija koji odgovara: jednoj sobi po domaćinstvu; jednoj sobi za par u domaćinstvu; jednoj sobi za svakog pojedinca starosti 18 godina i više; jednoj sobi za par samaca istog pola starosti 12–17 godina; jednoj sobi za svakog samca starosti 12–17 godina koji nije uvršten u prethodnu kategoriju; jedna soba za par dece mlađe od 12 godina. Kuhinje, hodnici, kupatila ili sobe koje se izdaju ili daju na korišćenje drugim domaćinstvima ne računaju se kao prostorije.

10 Pravno i izjavljeno vlasništvo uglavnom se razlikuju (domaćinstvo smatra da je stambena jedinica njegova, ali ona je građena bez dozvole, nije upisana i veoma često izgrađena na tuđem – privatnom ili javnom – zemljištu).

11 Akcioni plan Bosne i Hercegovine za rešavanje romskih pitanja u oblasti zapošljavanja, stanovanja i zdravstvene zaštite 2017-2020.

12 Zid anticiganizma, Romi, Aškalije i Egipćani na Kosovu (Civil Rights Defenders 2017).

U poređenju sa drugim ekonomijama u regionu, raspoloživost podataka iz istraživanja koji bi bacili više svetla na stanje na nivou naselja je ograničena. Istraživanje UNICEF-a *Zbirno istraživanje sa više indikatora (2013-2014)*, sa fokusom na praćenju situacije u kojoj se nalaze romska deca i žene na Kosovu*, obuhvata samo nekoliko indikatora koji se odnose na uslove stanovanja: 1) **kvalitet gradnje** – meren kao procenat domaćinstava sa završenim podom, krovom i zidovima; 2) **veličina stambene jedinice** – merena kao broj osoba po prostoriji koja se koristi za spavanje; i 3) **pristup infrastrukturi** – meren kao procenat članova domaćinstva koji koriste poboljšane izvore pijaće vode.

Crna Gora

Ne postoje sistematski podaci koji se redovno prikupljaju/ažuriraju, a koji se posebno odnose na romska naselja u Crnoj Gori. No, situacija za stanovanje romske zajednice prepoznata je i na njoj se radi.

Postojeći indikatori na osnovu istraživanja koji se trenutno koriste za ocenu kvaliteta uslova za život nisu dali sveobuhvatan pregled aktuelne situacije i služe kao osnov za strategije dugoročne politike. Do ovog trenutka, u Crnoj Gori nije se pokušalo sa sistematskim mapiranjem romskih naselja. Uprkos blagovremenoj preporuci OEBS/ODIHR-a (2003), formiranje baze podataka o stanju u oblasti stanovanja, koja bi koristila katastarske i ortofoto materijale, ostalo je na nivou daleke ideje. Dok su takvi materijali spremni za raspolaganje u određenim javnim ustanovama, ne koriste se usled nedostataka integracije između različitih izvora podataka u okviru istog sistema.

Umesto toga, ogromna većina podataka o stanovanju Roma u Crnoj Gori dobijena je iz tri istraživačke studije: *Istraživanje o socijalnom položaju i socijalnoj inkluziji Roma* (2016),¹³ *Regionalno istraživanje o Romima* (2017)¹⁴ i *MICS Istraživanje o Romima* (2018). *Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2016-2020* formulisana je na osnovu pomenutog istraživanja iz 2016. godine. Podaci su prikupljeni na nivou domaćinstava i uvrstili su sledeće relevantne varijable: 1) **materijalni uslovi**, 2) **pravni status**, 3) **veličina stambene jedinice**, 4) **tip gradnje**, 5) pristup komunalnim mrežama, itd. Može se pokušati zbrajanje podataka o domaćinstvima na nivou naselja da bi se koristili podaci za svrhu mapiranja. Međutim, neka naselja su mnogo manje zastupljena u istraživanju i 42% ispitanika živi van romskih naselja, što ograničava upotrebljivost podataka za mapiranje naselja. Studija izveštava da 3/4 Roma i Egipćana u Crnoj Gori žive u segregisanim naseljima. Dalje, više naselja u Crnoj Gori naziva se „romskim naseljima“, iako je većinsko stanovništvo neromsko¹⁵.

Republika Severna Makedonija

Iako je potreba da se sistematski ocene rezultati socijalne inkluzije Roma davno utvrđena, ostvaren je skroman napredak. Situaciju u ovoj ekonomiji dalje otežava nedostatak skorašnjeg popisa stanovništva (poslednji je obavljen 2002). Imajući to u vidu, Evropska komisija je 2018. godine podržala socijalno mapiranje Roma, čiji je rezultat izveštaj „*Tematska ocena podrške romskim zajednicama i socijalno mapiranje Roma*“.

13 Istraživanje koje je sproveo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u svrhu pripreme Nacionalne strategije. Prema popisu iz 2011. godine, u Crnoj Gori ima 6.251 Roma i 2.054 Egipćana.

14 Vidjeti fusnotu 3.

15 Na primer, od 62 jedinice za socijalno stanovanje interno raseljenih lica u Nikšiću koje se pominju u Strategiji, samo 16 njih se pripisuje romskim porodicama (dakle, ima uticaj na ukupno 90 Roma). Ipak, u javnosti ovo naselje važi za romsko naselje.

Ovaj dokument predstavlja najsveobuhvatnije podatke o stanovanju Roma u ovoj ekonomiji izrađene do danas. Pruža pregled stanja uslova za život u romskim naseljima na teritoriji 14 opština¹⁶ sa najbrojnijim romskim stanovništvom, a efektivno obuhvata 90% Roma. Metod prikupljanja podataka sadržao je: 1) kvalitativnu participativnu ruralnu procenu; i 2) kvantitativno istraživanje na osnovu reprezentativnog uzorka.¹⁷ Jedinica analize u oblasti stanovanja je domaćinstvo.¹⁸ Ova studija tvrdi da je reprezentativna i na nacionalnom i na opštinskom nivou.

U pogledu stanovanja, korišćene su sledeće varijable: 1) **minimalni životni prostor** – meren kao prosečan broj osoba u domaćinstvu, veličina stambene jedinice u m² (kategorija), zajednički stambeni prostor (dvorište); 2) **oprema i pristup komunalnoj infrastrukturi** (struja, voda, asfaltirani putevi i odvod vode) – mereni kao procenat domaćinstava kojima nedostaje pristup glavnoj infrastrukturi, kao i pristup unutrašnjoj kuhinji i toaletu sa kupatilom; 3) **integrisanje domaćinstva u naselje/grad**; i 4) **pravna sigurnost** – merena kao neformalno u odnosu na formalno vlasništvo nad stambenom jedinicom i procenat legalizovanih stambenih jedinica.

Iako ovi pokazatelji pružaju važna saznanja o uslovima u kojima su romska domaćinstva u supstandardnim naseljima, nedovoljna su za pružanje šireg kontekstualnog opisa naselja koji treba da sadrži i obuhvaćenost urbanističkim planovima, stanje infrastrukture, demografski sastav, itd.

Srbija

Na osnovu popisa iz 2011. godine, pokazatelji o siromaštvu romskog stanovništva prikupljeni su i analizirani u studiji *“Romi u Srbiji”*.¹⁹ Po ovoj studiji, Romi uglavnom žive u siromašnijim uslovima i supstandardnom stanovanju nego ostatak stanovništva, što se opisuje kao „etničko-klasni status, tj. pod-proleterski status karakterističan za diskriminisane manjinske grupe”. U proseku, romska domaćinstva žive u stambenim jedinicama koje su slabijeg strukturnog kvaliteta, manje, često bez priključaka na osnovnu infrastrukturu (16,7% nije bilo priključeno na vodovod i kanalizaciju, 1/3 nije imala toalet niti kupatilo, 3% nije imalo struju). Zatim, studija je utvrdila da su 1/3 svih beskućnika Romi (5.719 Roma beskućnika). Uz to, 1.553 romska domaćinstva žive u zgradama „nastanjenim iz nužde” (prvobitno nisu izgrađene za stanovanje, npr. napuštena skladišta ili administrativne zgrade, industrijski objekti, itd.), i smatraju se sekundarnim beskućnicima. Studija naglašava da mnogo Roma živi u naseljima tipa favela i udžerica, posebno u Beogradu. Međutim, ne daje konkretne podatke o naseljima, čak ni lokacijama naselja, koji bi bili neophodni za planiranje politike.

U okviru projekta „Ovde smo zajedno – evropska podrška inkluziji Roma” koju je finansirala IPA 2012, tokom 2015. i 2016. godine Srbija je mapirala sva supstandardna romska naselja na svojoj teritoriji u svrhe planiranja i programiranja aktivnosti za unapređenje uslova stanovanja Roma na nacionalnom nivou. 583 supstandardna romska naselja mapirana su sa tačnom lokacijom i osnovnim informacijama o fizičkim karakteristikama i uslovima stanovanja (kvalitet

stambenih jedinica, postojanje urbanističkih planova, stanje infrastrukture, itd.).²⁰ Podaci su sistematizovani u Geografski informacioni sistem (GIS) supstandardnih romskih naselja u Srbiji, koji je u vlasništvu vlade i nije javno dostupan. Ovo je prvi slučaj u regionu da se sistematski mapiraju sva područja na kojima Romi žive u supstandardnim uslovima. Ažuriranje baze podataka GIS-a planira se uz pomoć sredstava iz IPA 2014.

Rezime

Kao zaključak, izgleda da postojeći podaci o stanovanju Roma u regionu ne ispunjavaju potrebne kriterijume za unapređenje supstandardnih uslova života, uz izuzetak GIS-a u Srbiji, koji nije iskorišćen u ovu svrhu. Određeni podaci od značaja za stanovanje već postoje, ali nisu adekvatno sistematizovani. Utvrđeno je nekoliko razloga za takav nedostatak podataka.

Prvo, postojeći podaci su rasuti po različitim institucijama nadležnim za različite aspekte stanovanja (legalizacija, infrastruktura, uslovi za život, itd.). U zavisnosti od nivoa decentralizacije i složenosti političkog sistema, sveobuhvatan pristup stanovanju Roma uglavnom je sputavan. Drugo, podaci se ne prikupljaju i ne ažuriraju sistematski. Recimo, u određenim ekonomijama mapiranje je obavljeno za neke opštine, ali ne i sve. Dalje, treba redovno ažurirati setove podataka o stanovanju Roma i pratiti napredak tokom vremena. Treće, čak i tamo gde su podaci prikupljeni, barem delimično, izbor indikatora, definicija naselja, nivo analize (domaćinstva, naselje, grad, država) u velikoj meri varira u ovim ekonomijama.

16 Opštine obuhvaćene studijom: Tetovo, Prilep, Štip, Vinica, Strumica, Gostivar, Kumanovo, Kočani, Debar, Kavadarci, Šuto Orizari, Bitolj, Kičevo, Veles.

17 Za analizu na nivou naselja koristi se kombinacija kvantitativnih i kvalitativnih metoda.

18 Intervjuisano je približno 2200 pojedinaca u 550 romskih domaćinstava na teritoriji 14 opština.

19 Republički zavod za statistiku Srbije (2014). *Romi u Srbiji*. Beograd: RZS.

20 Đorđević, A. (2017). *Supstandardna romska naselja u Srbiji: pregled podataka iz Geografskog informacionog sistema za 2016. godinu*. Beograd: OEBS. Zbirka srodnih publikacija dostupna je na internetu. (*Substandard Roma settlements in Serbia: An overview of data from the Geographic Information System for 2016*. Belgrade: OSCE. A collection of related publication is available online).

3. Ključna pitanja metodologije mapiranja

Pre rasprave o ključnim pitanjima od značaja za izradu metodologije mapiranja, možda je korisno primetiti da je metodologija koja se ovim dokumentom predlaže usklađena sa preporukama UN i EU. Možda je od koristi i konstatacija da je srpski primer GIS-a za supstandardna romska naselja uzet za primer prilikom izrade predložene regionalne metodologije.

Dva ključna pitanja treba definisati pre izrade metodologije mapiranja. Ta dva pitanja su: **(i) svrha mapiranja** i **(ii) predmet mapiranja**, ili, drugim rečima: šta treba mapirati i zašto?

Odgovorima na ova dva pitanja dobiće se ono što je potrebno za utvrđivanje metodologije mapiranja. Definisanje svrhe mapiranja neposredno povlači za sobom i vrstu, obim i izvore podataka koje treba koristiti za mapiranje. Utvrđivanje oblasti koje treba mapirati podrazumeva sam proces prikupljanja, obrade i spajanja podataka, da bi se dobio konačan proizvod – sveobuhvatna slika o svakoj oblasti gde romsko stanovništvo živi u „supstandardnim“ uslovima stanovanja.

Svrha mapiranja

Prva svrha mapiranja je **da pruži kompletan pregled uslova stanovanja Roma u svakoj ekonomiji Zapadnog Balkana**, na sistematizovan način, primenom standardizovane metodologije, i na osnovu pouzdanih i najnovijih podataka, čime se popunjava postojeći jaz u informacijama o uslovima stanovanja Roma.

Druga svrha mapiranja stanovanja Roma je **da obezbedi informacije potrebne za fizičko poboljšanje uslova za život u romskim naseljima**. Ovo uključuje stvaranje preduslova za legalizaciju pojedinačnih kuća, izradu urbanističkih planova, izgradnju/unapređenje infrastrukture, obezbeđenje pristupa komunalnim i socijalnim uslugama, unapređenje pojedinačnih stambenih jedinica, rešavanje imovinsko-pravnih pitanja, itd. Mapiranje će pre svega služiti centralnim i lokalnim vladama, ali i civilnom društvu, međunarodnim i lokalnim organizacijama i drugim akterima da na osnovu potpunih informacija izrade srednjoročne i dugoročne planove i programe za unapređenje naselja i uslova življenja i stanovanja.

Treća svrha ove metodologije je **da omogući praćenje napretka i prikaže rezultate planova i programa za stanovanje Roma**. Kao prvi korak, metodologija treba da se koristi kao osnovica (polazna tačka) za ove procese, a kasnije i periodično praćenje napretka na uporediv način da bi se ustanovili trendovi i ocenio uspeh programa i strategija za integraciju Roma u oblasti stanovanja.

U tu svrhu, mapiranje će poslužiti i za sprovođenje i praćenje napretka u **ostvarenju cilja vezanog za stanovanje koji je postavljen Deklaracijom partnera sa Zapadnog Balkana o integraciji Roma u okviru procesa proširenja EU**. Ovaj cilj glasi: „gde god je moguće, legalizovati sva neformalna naselja gde žive Romi; ili obezbediti trajno, pristojno, pristupačno stanovanje bez segregacije za Rome koji žive u neformalnim naseljima koja se iz opravdanih

razloga ne mogu legalizovati.“ Vlade iz regiona preuzele su obavezu da ovaj cilj ispune do trenutka pristupanja njihove ekonomije Evropskoj uniji.

Četvrta svrha mapiranja je **da se obezbedi uporedivost stanja u kome se nalaze uslovi stanovanja za Rome između svih ekonomija u regionu**. Iz tog razloga, podaci treba da budu kompatibilni i uporedivi, što znači da podatke treba prikupljati na isti način i sa istom definicijom pojedinačnih indikatora (npr. definicija „životnog prostora“ ili „adekvatni sanitarni uslovi“ u popisu svake ekonomije treba da bude ista/kompatibilna). Regionalna uporedivost podataka neće samo pomoći procesu pristupanja EU, ali može poslužiti i kao osnova za regionalne inicijative u oblasti stanovanja Roma.

Predmet mapiranja: supstandardna romska naselja

Podaci prikupljeni mapiranjem uz primenu ove predložene metodologije pre svega treba da služe kao doprinos dugoročnim strategijama, politikama i programima za stanovanje Roma, od kojih su mnogi u toku ili u planu. Može biti da su naselja koja nisu mapirana „nevidljiva“ za te programe, a samim tim ni uključena ni u kakve projekte unapređivanja, što predstavlja problem. S druge strane, ako se naselja koja su predmet mapiranja ne definišu pravilno, možda će određena naselja, bez obzira na udeo romskog stanovništva u njima, kojima nije potrebna intervencija, biti mapirana i dobijati sredstva koja bi bila korisnija drugim lokacijama.

Prema tome, neophodno je jasno definisati predmet mapiranja, da bi se obuhvatila tačno ona područja kojima su pomoć i sredstva međunarodnih i nacionalnih organizacija neophodni, što takođe predstavlja „prostorno pitanje“ – potrebna je određena prostorna intervencija i unapređenja pre legalizacije i poboljšanja pojedinačnih kuća.

Postavljanje takve definicije zahteva odgovore na tri glavna pitanja:

- Šta se smatra „romskim naseljem“?
- Šta se smatra „naseljem“?
- Kako razlikovati neformalnu/nelegalnu gradnju i naselja, veoma rasprostranjene u svim ekonomijama ZB, od romskih naselja koja se takođe mogu legalizovati?

a) „Romsko“ naselje

Termin „romsko naselje“ najviše se koristi u istraživanju, programima i projektima za unapređenje uslova stanovanja za Rome, ne samo u ekonomijama Zapadnog Balkana nego i u Istočnoj Evropi uopšte. Obično podrazumeva deo grada ili sela, okruga ili kraja u kome **romsko stanovništvo predstavlja većinu ili čini značajan procenat** ukupnog stanovništva. Međutim, kada se planira mapiranje ovih naselja, javljaju se dva pitanja.

Prvo, postoje delovi gradova i sela gde živi znatan broj Roma, pa se smatraju „romskim naseljima“ ili „romskim krajevima“, ali **ne mora da znači da su ispod opšteg standarda adekvatnog stanovanja**. To znači da su ta romska naselja opremljena kompletnom osnovnom infrastrukturom, imaju pristup svim javnim uslugama, kuće su građene od čvrstih materijala, pa stanarima daju bezbednost i čuvaju zdravlje, itd. Takva područja mogu se mapirati primenom ove metodologije, ali očigledno ne treba da budu prioritet za programe unapređenja stanovanja, kojima je mapiranje i namenjeno.

Slika 1. Primeri romskih krajeva izgrađenih po odgovarajućim standardima stanovanja.

Drugo, postoje područja gde **Romi nisu izjavili svoju etničku pripadnost** na popisu, pa popisni podaci ne ukazuju na naselje kao „romsko“ iako se često doživljava kao „romsko“ i karakterišu ga uslovi ispod opšte prihvaćenih standarda.

S druge strane, postoje slučajevi romskih domaćinstava koja žive integrisano sa većim naseljem, u stambenim jedinicama čije je stanje uporedivo sa ostatkom stanovništva u naselju. Često je broj romskih domaćinstava u takvim naseljima veoma mali. S obzirom na to da se celo naselje i individualne stambene jedinice ne mogu okarakterisati kao supstandardne, takva naselja ne treba da budu predmet mapiranja predloženog ovom metodologijom.

Ova metodologija mapiranja predlaže korišćenje podataka iz postojećih zvaničnih izvora, što znači da bi trebalo konsultovati popisne podatke da bi se utvrdilo da li neko područje treba smatrati „romskim naseljem“. Međutim, ako se procenat romskog stanovništva kakav je po zvaničnim popisnim podacima uzme kao glavni kriterijum za mapiranje nekog područja, postoji rizik da će nekim područjima biti potrebna intervencija, a da pomoć izostane. Prema tome, identifikacija naselja koja treba da budu predmet mapiranja treba kombinovati sa drugim izvorima informacija pored zvaničnih popisnih podataka. Od ključnog je značaja da se insistira na mapiranju bukvalno svih naselja u kojima žive Romi.

b) Definicija „naselja“

Takođe je neophodno utvrditi, u fizičkom smislu, šta će se smatrati „naseljem“ ili „krajem“ koji će biti mapiran ovom metodologijom.

Neki kvantitativni kriterijumi mogu se primeniti za definisanje minimalne veličine onoga što se smatra „naseljem“, u smislu minimalnog broja objekata, stanovnika, površine zemljišta ili slično, da bi se izbeglo mapiranje pojedinačne kuće ili nenaseljenog područja kao „naselja“. Neka istraživanja na Zapadnom Balkanu fokusirana na mapiranje romskih naselja primenom merila kao što su skupovi od najmanje 15 kuća, ili 100 stanovnika, itd.²¹ Ona obično daju dobar uvid u trenutno stanje uslova življenja i stanovanja Roma koji žive ispod linije siromaštva, a i odlična su osnova za planiranje intervencija u postojećim naseljima.

Međutim, svrha predložene metodologije planiranja nije samo da pruži pouzdan uvid u trenutnu situaciju, nego i informacije i doprinos za buduće intervencije. Iskustva iz projekata za stanovanje Roma u regionu pokazuju da u mnogim slučajevima siromašne romske porodice

žive u napuštenim magacinima, industrijskim, administrativnim ili javnim zgradama, veoma često na desetine porodica pod istim krovom, i jasno je da takva situacija predstavlja „prostorni“ problem u smislu da zahtevaju obezbeđenje adekvatnog stanovanja, što znači obezbeđenje zemljišta, izradu urbanističkih planova izgradnju infrastrukture, itd. Ako se primeni bilo koji kriterijum za minimalnu veličinu „naselja“, postoji rizik da će biti izostavljeno iz mapiranja jer, u fizičkom smislu, postoji samo jedan objekat ili „zgrada“.

Slika 2. Primeri romskih porodica koje žive u zgradama koje nisu izgrađene za stanovanje: 18 porodica živi u napuštenom skladištu (levo), 12 porodica takođe živi u napuštenom skladištu (u sredini) i 14 porodica živi u nekadašnjoj Gradskoj kući (desno), sve u opštini Obrenovac, Srbija. Izvor: OEBS (2014).

Dalje, teško je i utvrditi univerzalne prostorne kriterijume koji bi bili primenjivi na sve ekonomije u regionu, ali i na opštine unutar iste ekonomije. Postoji velika razlika u onome što se smatra grupom ili skupom kuća kome je potrebna prostorna intervencija u selu sa nekoliko hiljada stanovnika, i velikih gradova na Zapadnom Balkanu. U nekim ekonomijama Romi pretežno žive na urbanim područjima (takav je slučaj u Republici Severnoj Makedoniji), dok u drugima žive i u urbanim i u ruralnim oblastima približno u istom procentu (Srbija, Crna Gora, itd.).

Prema tome, u fizičkom smislu mapiranje naselja treba da obuhvati sva prostorna područja sa jednim ili grupom objekata gde žive romska domaćinstva.

c) Razlika od obične nelegalne gradnje

Često se termin „neformalna romska naselja“ koristi u istraživanjima, programima, projektima, čak i strateškim i zakonskim dokumentima na Zapadnom Balkanu. Međutim, ova definicija takođe nije dovoljno precizna da bi se koristila za mapiranje na nacionalnom i regionalnom nivou.

U svim ekonomijama regiona, „divlja“ gradnja predstavlja ozbiljno pitanje, sa ogromnim brojem zgrada koje su izgrađene bez građevinske dozvole i poštovanja urbanističkih propisa, a već je dostigla značajan udeo u ukupnom broju zgrada.²² Istraživanja o neformalnoj gradnji u regionu pokazuju da, iako je veoma složena pojava koja ima socijalni, ekonomski, pravni, kulturni i drugi aspekt, ne može se povezati neposredno i samo sa siromaštvom neformalnih graditelja – kuće u ovim naseljima obično se grade od čvrstih materijala, imaju velike površine i zemljišne parcele.²³ Takođe, veoma često se u tim naseljima mogu naći i komercijalne ili

²¹ Jakšić, B. i Bašić, G. (2002), Umeće preživljavanja – gde i kako žive Romi u Srbiji (The art of surviving – where and how Roma in Serbia live). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

²² NALAS (2011), *Challenges for regulation of informal settlements in Southeast Europe* (Izazovi u regulaciji neformalnih naselja u Jugoistočnoj Evropi). Skoplje: NALAS.

²³ Na primer, Grubović, Lj. (2006), *Belgrade in Transition: an analysis of illegal building in a post-socialist city* (disertacija Beograd u tranziciji: analiza nelegalne gradnje u post-socijalističkom gradu, London School of Economics).

poslovne zgrade, a neke od stambenih jedinica su i luksuzne.²⁴ Dalje, mnoge nelegalne zgrade za stanovanje nisu nužno i primarne i/ili jedine opcije stanovanja za vlasnike, dok su za Rome njihovi nelegalni objekti obično i jedina opcija stanovanja.

Ove tipične nelegalne zgrade i naselja uglavnom su tema raznih zakona koji definišu proces legalizacije, te kao takve nisu predmet programa stanovanja.

Područja naseljena romskim porodicama veoma često su neformalna (nelegalna), a iako se neka uklapaju u opis gore opisane tipične nelegalne gradnje, većina njih je van zvaničnih propisa usled siromaštva i opšte isključenosti. Veliki broj romskih porodica živi ispod linije siromaštva i ne može da priušti nijednu legalnu opciju stanovanja ili zakonit način da steknu parcelu zemljišta. Često zauzimaju zemljište „koje niko drugi neće“ – zemljište izloženo prirodnim katastrofama i opasnostima, zemljište zonirano za industriju, ili čak zemljište pored gradske deponije, itd. Ovaj nelegalni status naselja je, prema tome, direktna posledica siromaštva i socijalne isključenosti njihovih žitelja. U velikoj većini slučajeva, stambene jedinice u ovim naseljima ne mogu se legalizovati jer ne ispunjavaju kriterijume po zakonima o legalizaciji ili gradnji (adekvatna lokacija, adekvatni standardi gradnje, itd.).

Iako veoma malobrojna, postoje romska naselja koja su potpuno legalna, a neka od njih postoje kao takozvane romske „mahale“ već vekovima,²⁵ ali i dalje imaju uslove stanovanja ispod standardnih (npr. urušene kuće usled siromaštva i, samim tim, nedostatak adekvatnog održavanja, što ih čini nebezbednim za stanovanje, nedostatak infrastrukture, itd.). Postoje i već pomenuti slučajevi gde porodice žive u zgradama koje su legalne, ali nisu izgrađene u svrhu stanovanja, već su napušteni objekti druge namene (magacini, industrijske zgrade, itd.) i obično trošni.

Prema tome, važno je napraviti jasnu razliku između tipične neformalne gradnje i naselja koja treba mapirati s jedne, i mapiranjem obuhvatiti naselja koja su legalna, ali ipak uslova stanovanja ispod standardnih, s druge strane.

Predložena definicija mapiranja

U svrhu ove metodologije mapiranja, područja koja se predlažu kao predmet mapiranja nazivaju se „**Supstandardna romska naselja**“.

Termin „**supstandardna**“ podrazumeva područja na kojima uslovi života i **stanovanja nisu na nivou opšte prihvaćenih standarda adekvatnog stanovanja**.

Termin „**romska**“ podrazumeva prisustvo Roma na datom području i **bilo kom procentu**, pre svega u skladu sa podacima iz zvaničnog popisa, a onda i po izjavama ključnih predstavnika romske zajednice. Kriterijum u smislu minimalnog procenta ili broja romskih lica/porodica koji žive na određenom području ne treba primenjivati da bi se obuhvatilo što više naselja kojima je potreban razvoj stanovanja. Mapiranje treba da se obavi pre svega u odnosu na fizičke parametre, a procenat Roma na nekom području treba da služi samo kao indikator, a ne kriterijum za mapiranje.

²⁴ Žerjav, B. (2009), *Incorporating Informal Construction: Urban Planning in Belgrade and Proposals for Changes (Obuhvatanje neformalne gradnje: urbanističko planiranje u Beogradu i predlozi za izmene*, Magistarska teza, IHS Institut, Erazmov univerzitet, Rotterdam.

²⁵ U većini ekonomija regiona, objekti izgrađeni pre prvih propisa o legalnoj gradnji automatski se priznaju kao legalni. Pitanje u ovim slučajevima je često u dokazu starosti gradnje.

Termin „**naselje**“ odnosi se na **svaki skup stambenih jedinica koje ispunjavaju kriterijum „supstandardnih“** i koji zahteva neki vid prostorne intervencije pre unapređenja pojedinačnog objekta i njihova naknadna legalizacija je moguća (preseljenje, izrada urbanističkog plana, izgradnja infrastrukture, itd.). Nije ograničen kvantitativnim kriterijumima, da bi se omogućilo mapiranje makar i jedne kuće ako je potrebno radi razmatranja buduće razvojne politike. Prema tome, ova metodologija podrazumeva shvatanje „naselja“ kao **grupe stambenih objekata koja čini izdvojenu celinu (u odnosu na susedna naselja)**.

Predložena definicija naselja koja treba mapirati u skladu je sa **operativnom definicijom slama koju su dale UN**. S obzirom na to da se termin „slum“ ne koristi često u regionu ZB, termin „supstandardno naselje“ se koristi umesto njega.

Prema ovoj definiciji, **supstandardno naselje predstavlja svaki skup stambenih jedinica koje karakteriše barem jedno od sledećeg:**

- Nedostatak pristupa **izvoru vode**;
- Nedostatak pristupa poboljšanim **sanitarijama**;
- Nedostatak pristupa **osnovnim uslugama** (kanalizacija, struja, pristup putnoj mreži, pristup ostalim komunalnim uslugama, javni prevoz, zdravstvene i obrazovne ustanove, itd.);
- Nedostatak dovoljnog **životnog prostora** (prenaseljenost u smislu prostora za stanovanje i/ili naselje, u odnosu na broj stanovnika);
- Nedostatak **strukturne trajnosti i bezbednosti stanovanja** (kuće izgrađene od neadekvatnih materijala, ili neadekvatnim tehnikama gradnje, ili trošne, nebezbedne za stanovanje ljudi, jer ne pružaju sklonište od uslova životne sredine, ili prostori nepodesni za nastanjanje ljudi kao što su skladišta, napuštene poslovne zgrade, itd.);
- Nedostatak **sigurnosti vlasništva** (neizvestan pravni status korišćenja kuća i zemljišta, nerešena pitanja korišćenja/vlasništva nad nepokretnostima i zemljištem).

Prema tome, „**supstandardna romska naselja**“ kombinuju tri aspekta: definiciju „naselja“ kao grupe objekata, definiciju „romskog naselja“ kao naselja sa bilo kojim udelom romskog stanovništva (po popisu i/ili podacima lokalne zajednice/romskih predstavnika), i definicija „supstandardnog“ kao fizičkog stanja naselja i objekata u njima koje karakteriše jedan ili više od navedenih kriterijuma. Mapiranje, ukoliko se tako usvoji na regionalnom nivou, može da obuhvati naselja bez ikakvog procenta romskog stanovništva, ako je naselje veoma nerazvijeno (karakterise ga kombinacija barem dva/tri gore navedena kriterijuma).

Primenljivost definicije na Zapadnom Balkanu

Iako postoje slučajevi drugih etničkih grupa koje žive u uslovima stanovanja koji se uklapaju u predloženu definiciju, praktična i istraživačka iskustva u regionu pokazuju da je velika većina takvih naselja nastanjena Romima. Na primer, na osnovu podataka iz Regionalnog istraživanja o Romima 2017. godine, 23 odsto romskih domaćinstava nije povezano na vodovod, 30 odsto nema sanitarni čvor, a 30 odsto nije povezano na kanalizaciju.²⁶ Očigledno, ovaj broj postaje znatno veći kada se dodaju drugi indikatori, kao što je veličina životnog prostora i sigurnost

²⁶ Savet za regionalnu saradnju (2017), *Targeting Roma in Housing Policies of the Western Balkans: A Legal Overview (Fokus na Romima u politikama stanovanja Zapadnog Balkana. Pravni pregled)*, Savet za regionalnu saradnju, Akcioni tim Integracija Roma 2020, Beograd. Srbija.

vlasništva. Prema tome, upravo mapiranjem naselja (ili grupa kuća) na osnovu kriterijuma nerazvijenosti, najveći broj romskih kuća sa neadekvatnim uslovima stanovanja bio bi uvršten u mapiranje.

Iskustvo sa mapiranjem u Srbiji, čiji je rezultat GIS za supstandardna romska naselja pokazalo je da, kada se koriste samo gore navedeni fizički parametri, oko 90% stanovništva takvih naselja su Romi. Na konsultativnom sastanku za izradu ove metodologije u Republici Severnoj Makedoniji ocenjeno je da bi barem 80% ili više celokupne romske populacije bilo uključeno u mapiranje takvih naselja. Na Kosovu*, gotovo ista definicija već postoji za „neformalna naselja“ u okviru Tehničkih normi za prostorno planiranje po Zakonu o prostornom planiranju. Isti kriterijumi kao oni predloženi definicijom supstandardnih romskih naselja primenjuju se na neformalna naselja, koja se razlikuju od opšteg pojma „nelegalne gradnje“. Relevantni akteri na Kosovu* potvrdili su da Romi uglavnom žive u takvim naseljima. U drugim ekonomijama regiona konsultativni sastanci o predloženoj metodologiji nisu održani, ali komunikacija sa nekim od relevantnih aktera ukazuje da je situacija ista, što podrazumeva da je predložena definicija predmeta mapiranja, naime, „supstandardna romska naselja“ primenjiva u celom regionu.

4. Podaci o supstandardnim romskim naseljima

Obim mapiranja i podaci koje treba prikupiti

Iz svrha mapiranja opisanih u prethodnom poglavlju, može se izvesti ključni kriterijum za tehničke aspekte mapiranja:

- Mapiranje treba da se fokusira na ona **područja kojima je potrebna pomoć** i intervencija države u odnosu na unapređenje uslova života i stanovanja (izuzev tipičnih naselja sa malim brojem integrisanih romskih domaćinstava).
- Mapiranje treba da bude sveobuhvatno za svaku ekonomiju, obuhvatajući **celu teritoriju i utvrđujući lokacije** svih područja na kojima romska populacija živi u supstandardnim uslovima stanovanja.
- Mapiranje treba da donosi odluka na nacionalnom nivou pruži dovoljno podataka za planiranje i programiranje unapređenja životnih uslova na tim područjima na osnovu činjenica, što znači prikupljanje svih relevantnih podataka o **fizičkim karakteristikama romskog stanovanja (i za stambene jedinice i za naselje)**.
- Mapiranje treba da obezbedi praćenje napretka u projektima i programima unapređenja, što podrazumeva da proces mapiranja treba **ponavljati u redovnim intervalima (npr. 5 do 10 godina)**, da bi se ažurirale informacije o situaciji.
- Mapiranje treba da obezbedi kompatibilnost stanja romskih kuća u ekonomijama Zapadnog Balkana, što znači da treba da se obavi istom metodologijom, koristeći istu definiciju područja koja treba mapirati o podatke prikupljati na isti ili uporedivi način, iz sličnih izvora.

Ovo podrazumeva da mapiranje treba da se usredsredi na prikupljanje alfanumeričkih prostornih podataka o fizičkim karakteristikama područja na kojima živi romsko stanovništvo – podataka o uslovima stanovanja. Stoga je važno prikupiti i kvalitativne podatke o uslovima stanovanja u naseljima (kvalitet stambenih jedinica, infrastruktura, usluge, urbanistički planovi, vlasništvo nad zemljištem, itd.). Dok se uvidelo da napor ka rešavanju pitanja stanovanja ne treba da budu odvojeni od šire socio-ekonomske integracije (npr. zapošljavanje, obrazovanje, itd.)²⁷, takvi podaci su od sekundarnog značaja za donošenje odluka na nacionalnom nivou u pogledu unapređenja uslova stanovanja za Rome.

Dalje, u svrhe ponavljanja mapiranja, kao i održavanja i redovnog ažuriranja baze podataka, važno je prikupiti samo neophodne podatke, a ne preopterećivati sistem podacima koji nisu od ključnog značaja, budući da to predstavlja dodatan teret centralnim i lokalnim institucijama koje će biti nadležne za održavanje baze podataka, a može stvarati poteškoće i njenom održavanju i periodičnom ažuriranju. Takva baza podataka bila bi pod rizikom da ubrzo postane zastarela i samim tim beskorisna za programe unapređenja romskog stanovanja.

²⁷ Isto.

Podatke o socio-ekonomskom položaju Roma u zdravstvu, zapošljavanju i obrazovanju ponekad prikupljaju nadležne institucije u nekim ekonomijama regiona. Svaki takav administrativni registar ili statistička evidencija može se kombinovati sa podacima o stanovanju, u zasebnoj bazi podataka. Međutim, to nije direktan cilj ovog mapiranja.

Kvalitet i izvori podataka

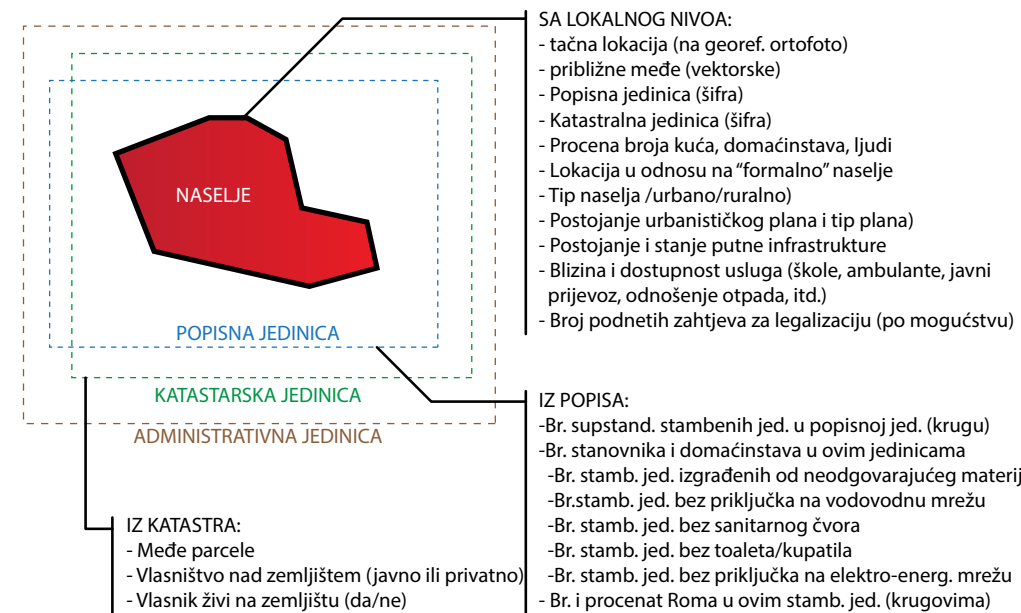
Spisak gore navedenih kriterijuma podrazumeva da **treba koristiti samo podatke iz zvaničnih izvora, centralnih i lokalnih, da bi se obezbedila pouzdanost mapiranja, kompatibilnost i uporedivost u svim ekonomijama**. To znači da podatke treba prikupljati na uporediv način, sa istim definicijama pojedinačnih indikatora, itd. Dodatne izvore informacija treba što više konsultovati. Mapiranje treba obavljati na nivou "naselja" u svrhu statističke analize, tako da nije potrebno prikupljati lične ili podatke o pojedinačnim domaćinstvima.

Podaci iz 3 tipa izvora treba da se koriste:

- Centralna vlada;
- Lokalna samouprava;
- Nezavisne državne institucije kao što su agencije i javna preduzeća na centralnom i lokalnom nivou.

Postoje tri grupe podataka koje treba prikupljati za svako naselje:

- **Podaci koji se odnose na lokaciju naselja:** tačna lokacija naselja, približne granice, administrativna, katastarska i popisna jedinica u kojoj se naselje nalazi, ruralno/urbano područje, položaj u odnosu na „tipična“ naselja (integrisana, na obodu, nepovezana), itd.
- **Podaci o fizičkim karakteristikama naselja:** starost naselja, broj stambenih jedinica, broj ljudi, kvalitet i postojanje osnovne infrastrukture, pristup uslugama, itd.
- **Podaci o pravnom statusu naselja:** postojanje urbanističkih/prostornih planova, zoniranje zemljišta, vlasništvo nad zemljištem, da li je lokacija podobna/bezbedna za stanovanje ljudi, broj domaćinstava u različitim fazama procesa legalizacije, itd.

Slika 3. Dijagram koji prikazuje kombinovanje podataka sa različitih nivoa i izvora, kao i za različite prostorne/administrativne jedinice (popisni krug, katastarska jedinica, administrativna jedinica).

Prvi korak u mapiranju je da se usaglasa, prema gore predloženoj definiciji supstandardnog romskog naselja, spisak naselja koja treba uvrstiti u vežbu mapiranja. Kao što je istaknuto ranije, spisak treba da sadrži bukvalno sva naselja koja potpadaju pod tu definiciju, na celoj teritoriji ekonomije, za svaku opštinu. Ovo treba obaviti u saradnji vodećih centralnih institucija nadležnih za romska pitanja, prepoznata u svakoj ekonomiji, uključujući i civilno društvo i sve ostale političke i druge relevantne predstavnike, i na centralnom i naročito na lokalnom nivou.

Da bi se utvrdile tačne lokacije naselja, treba koristiti georeferencirane satelitske snimke (ortofotografije) iz nacionalnog Katastra. Oni se redovno izrađuju u svim ekonomijama, obuhvataju celu teritoriju svake ekonomije i obavljaju na isti način. Činjenica da su georeferencirani omogućiće preciznu lokaciju svakog naselja pojedinačno, kao i kompatibilnost sa zvaničnim mapama, opštinskim, katastarskim i popisnim jedinicama, za kasnije ukrštanje podataka. Satelitski snimci ne prave se svake godine u svim ekonomijama, budući da je situacija na terenu generalno stabilna tokom dužih vremenskih perioda.

Podaci o supstandardnim jedinicama stanovanja, kao i podaci o broju domaćinstava i ljudi, i broju Roma u svakom naselju, mogu se dobiti iz zvaničnog popisa. Popis se obavlja primenom iste metodologije u svim ekonomijama. Podaci sa popisa obuhvataju sve opštine, sve pojedinačne kuće i stambene jedinice, a svi specifični indikatori su isti. U svrhu ove metodologije, važno je da je popisna jedinica najmanja prostorna jedinica u kojoj je obavljeno popisno ispitivanje, a da se u svakom popisu prikupljaju podaci o stambenim jedinicama koje ne ispunjavaju kriterijume adekvatnog stanovanja (to jest: stambene jedinice izgrađene od neadekvatnih materijala, trošne stambene jedinice, jedinice nastanjene iz nužde, jedinice bez

priključka na vodovod, kanalizaciju, elektromrežu, bez toaleta ili kupatila, itd.). Poslednji popis obavljen je 2011. godine u svim ekonomijama osim u Republici Severnoj Makedoniji (gde je poslednji popis obavljen 2002.). Međutim, trenutno se priprema sledeći popisni ciklus i obaviće se 2021. godine u svim ekonomijama Zapadnog Balkana. Novi popis sadržaće sve podatke potrebne za ovo mapiranje, pa je preporuka da se mapiranje obavi nakon popisa, da bi se iskoristile najsvežije informacije.

Za informacije o opštem kvalitetu stanovanja, postojanju urbanističkih planova, infrastrukture, pristupa uslugama i drugim podacima koji opisuju naselje u celini, podatke treba prikupljati iz lokalnih uprava – gradova, opština ili regiona gde je to primenjivo. U svakoj ekonomiji, lokalne vlade imaju sekretarijate nadležne za urbanizam, koji daju podatke o postojanju i tipu urbanističkog plana i zoniranja zemljišta za celu teritoriju opštine. Slično, sekretarijati nadležni za infrastrukturu, kao i lokalna javna komunalna preduzeća, poseduju podatke o postojanju i stanju infrastrukture za celu teritoriju opštine. Lokalni katastri mogu da lociraju svaki skup kuća koje ispunjavaju kriterijume iz predložene definicije, kao i informacije o tipu vlasništva nad zemljištem na kome se naselje nalazi (javno ili privatno). U nekim slučajevima, lokalni sekretarijati nadležni za legalizaciju moći će da dostave podatke o broju zahteva za legalizaciju podnetih iz mapiranog naselja, ali to se retko dešava jer takvi podaci su obično kumulativni, na celu opštinu, a ne razdvojeni po popisnim ili katastarskim jedinicama, ili adresama. U tom smislu, potrebno je obaviti pripremni rad da bi se dobili relevantni podaci o statusu legalizacije stambenih jedinica u mapiranom naselju.

Podatke iz nezvaničnih izvora, kao što su istraživanja, podaci prikupljeni na osnovu uzoraka, procene organizacija romske nacionalne manjine, OCD, itd. treba koristiti samo kao referencu za ukrštanje i poređenje rezultata mapiranja. Ovi podaci mogu biti korisni kao procena, da bi se stekla približna slika o broju naselja i njihovim karakteristikama koji bi se mogli očekivati na kraju mapiranja. Takvi podaci prikupljanju se primenom različitih metodologija. Prema tome, teško je koristiti takve podatke za mapiranje. Ipak, ako nadležne institucije mogu da prihvate takve procene kao relevantne, u nedostatku zvaničnih podataka, takve procene mogu se uvrstiti u aktivnost mapiranja sa posebnom napomenom o njihovoj pouzdanosti i preporukom da se obezbedi zvaničan izvor podataka za narednu aktivnost mapiranja.

Proces prikupljanja podataka

Kao prvi korak u mapiranju, nacionalni katastri treba da svakoj lokalnoj samoupravi dostave geo-referenciranu ortofotografiju koja obuhvata celu teritoriju opštine/grada.

Kao drugi korak, svaka lokalna samouprava treba da obezbedi tačne lokacije za svako naselje na svojoj teritoriji koje se uklapa u opisane kriterijume po definiciji gore i označi njihove međe u vektorskom formatu. Lokalni sekretarijati za urbanizam ili lokalni katastri treba da budu najpodesnije instance za lociranje naselja na teritoriji svojih opština, s obzirom na to da imaju dobar uvid u situaciju na terenu.

Kada se naselja lociraju, lokalne samouprave ((različiti sekretarijati, agencije i javna komunalna preduzeća) treba da obezbede potrebne podatke iz svog domena za teritoriju svakog naselja. Ove informacije treba prikupljati putem upitnika koji je deo ove metodologije i slati svakoj lokalnoj samoupravi. Treba da postoji institucija i osoba koja koordinira ovim procesom u svakoj lokalnoj samoupravi.

Upitnik sadrži pitanja koja zahtevaju izričit odgovor i daje skup standardizovanih alfanumeričkih podataka spremnih za korišćenje prilikom izrade GIS-a ili digitalnih baza podataka. Uzorak upitnika dat je u Prilogu I ovog dokumenta.

Biće neophodno da se izrade smernice za opštine i održi niz obuka za lokalne zvaničnike o tome kako pravilno popuniti upitnik, pre slanja upitnika svim opštinama.

Za svako supstandardno romsko naselje putem upitnika treba prikupiti četiri grupe informacija:

1. Informacije o tačnoj lokaciji supstandardnog romskog naselja:

Kada se lokacija naselja utvrđuje i georeferencira u vektorskom formatu na ortofotografiji, biće moguće odrediti kojoj administrativnoj jedinici pripada:

- Opština kojoj romsko naselje pripada;
- Naselje (selo, grad, okrug, itd.);
- Popisni krug(ovi);
- Katastarska jedinica(-e);

Kodovi/brojevi svake jedinice mogu se dobiti iz zvaničnih registara prostornih jedinica koje postoje na centralnom nivou u svakoj ekonomiji.

2. Opšti podaci o supstandardnom romskom naselju:

Upitnik sadrži pitanja o procenjenom broju stambenih jedinica, domaćinstava i ljudi u svakom naselju. Procenu o preovlađujućem kvalitetu stambenih jedinica u naselju takođe treba dati (kvalitet gradnje, strukturni kvalitet stambenih jedinica, korišćeni material, itd.). Sadrži i pitanja o procenjenoj starosti naselja (da bi se utvrdilo vreme kada je naselje formirano) i položaju u odnosu na veća naselja (integrisano, na obodu ili nepovezano). Ove procene mogu dati lokalni sekretarijati nadležni za urbanizam.

3. Informacije o stanju infrastrukture u supstandardnom romskom naselju:

Informacije o postojanju, pokrivenosti i kvalitetu kanalizacije, vodovoda, električne energije, putne mreže, ulične rasvete, sistema grejanja, pristupa drugim komunalnim uslugama kao što je prikupljanje otpada, zdravstvene i obrazovne usluge, itd. mogu pružiti lokalni resorni sekretarijati i komunalna preduzeća za teritoriju svakog naselja.

4. Informacije o dokumentima urbanističkog/prostornog planiranja koji obuhvataju supstandardna romska naselja:

Ovaj deo upitnika sadrži pitanja o postojećim usvojenim prostornim/urbanističkim planovima koji obuhvataju naselje, zoniranje zemljišta, tip vlasništva nad zemljištem i procenjeni procenat legalizovanih objekata u naselju.

Pitanja o prostornim i urbanističkim planovima treba da popunjavaju lokalni sekretarijati za urbanizam. Svi planovi koji obuhvataju neko naselje treba da se navedu, od planova na najvišem nivou, kakvi su prostorni planovi opština/gradova, do planova na nižem nivou, kakvi su detaljni regulacioni planovi. Važne informacije iz ovog odeljka su te da li plan koji obuhvata naselje (ukoliko bilo kakav plan postoji) ispunjava preduslove za direktno izdavanje građevinskih dozvola, ili je neophodno izraditi neke dodatne planove na nižem nivou da bi gradnja u naselju

bila zakonski moguća. Informacije o zoniranju zemljišta, to jest, nameni zemljišta na kome se naselje nalazi (zonirano za stanovanje ili drugu namenu, kao je industrija, trgovina, transport, itd. ili nije uopšte zonirano za gradnju).

Informacije o vidu vlasništva nad zemljištem treba da obezbede lokalni katastri. Ključne informacije iz ovog dela upitnika su da li je zemljište u javnom ili privatnom vlasništvu, budući da je to obično ključno za proces unapređenje/regularizacije naselja. Procenjeni broj ili procenat legalizovanih objekata u naselju, ili broj podnetih zahteva za legalizaciju, treba dobiti iz sekretarijata lokalne samouprave nadležnog za legalizaciju. Kao što je već objašnjeno, u većini slučajeva podaci u ovim sekretarijatima su kumulativni i biće teško dobiti precizan broj zahteva za legalizaciju u celom regionu. Informacije treba da sadrže različite stepene legalizacije (najniži: nije legalizovano niti je u procesu legalizacije, zatim da nije legalizovano ali je u procesu legalizacije i legalizovano).

Kao sledeći korak, odgovori dobijeni kroz upitnik iz opština treba da se provere i da se oceni kvalitet prikupljenih podataka, koji će potvrditi grupa stručnjaka (npr. stručnjaci za GIS, stručnjaci za stanovanje Roma itd.). Neophodno je utvrditi potpunost podataka (procenat potpunosti svakog upitnika), doslednost podataka (da li su podaci prikupljeni u skladu sa datim smernicama), tačnost (preciznost odgovora, tačnost prostornih podataka o međama naselja, itd.) i verodostojnost podataka (ovo se može proceniti na osnovu iskustva stručnjaka, npr. da li je broj registrovanih naselja u opštini logičan i očekivan ili ne).

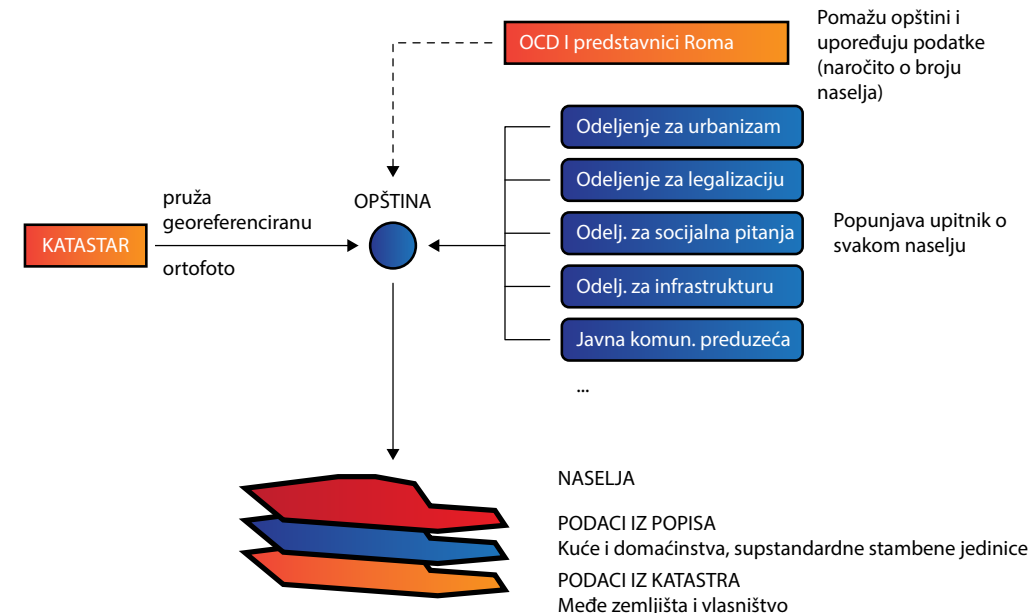
Kada se provere podaci iz upitnika, mogu se spojiti se podacima iz popisa i nacionalnog katastra. Na osnovu kodova popisnih krugova dobijenih mapiranjem na lokalnom nivou, podaci o "supstandardnim" stambenim jedinicama koje postoje u svakom popisnom krugu u kome je registrovano romsko naselje mogu se dobiti od centralnih zavoda za statistiku.

Centralni zavod za statistiku treba da obezbedi popisne podatke za statističke jedinice (popisne krugove) u kojima se nalaze mapirana naselja (brojevi/nazivi prikupljeni mapiranjem):

- ukupnom broju stambenih jedinica, domaćinstava i ljudi u svakoj popisnoj jedinici,
- broju i procentu romskih stanovnika, domaćinstava i stambenih jedinica,
- broju stambenih jedinica izgrađenih od neodgovarajućeg materijala i/ili neadekvatnim tehnikama gradnje,
- broju nestambenih jedinica u kojima ljudi žive (jedinice nastanjene iz nužde),
- broju jedinica bez priključka na vodovodnu mrežu,
- broju jedinica bez priključka na kanalizaciju,
- broju jedinica bez toaleta/kupatila,
- broju jedinica bez priključka na elektromrežu,
- broju prenaseljenih stambenih jedinica.

Na ovaj način, dobiće se precizan broj stambenih jedinica koje nisu u skladu sa zvaničnim standardima adekvatnog stanovanja, kao i broj domaćinstava i ljudi koji u njima žive. Broj i procenat romskog stanovništva u okviru istog popisnog kruga takođe će se dobiti iz statističkog zavoda. Očigledno, ove informacije obuhvatiće obuhvatiće lica koja su se dobrovoljno izjasnila kao Romi.

Primenom iste metode, međe zemljišnih parcela mogu se dobiti iz **Nacionalnih katastra**, korišćenjem kodova katastarskih jedinica u kojima se nalaze supstandardna romska naselja. To će omogućiti tačne međe zemljišnih parcela na kojima se naselje nalazi, uz informacije o vidu vlasništva nad zemljištem, ukoliko takve informacije postoje.

Slika 4. Dijagram tipova podataka koje pružaju različiti izvori.

5. Format podataka i postupak integrisanja

Ovaj predlog regionalne metodologije za mapiranje romskih naselja oslanja se na integraciju već postojećih izvora podataka. Ovi podaci, trenutno rasuti po više javnih institucija, sadrže informacije ključne za izradu sveobuhvatnog i sistematizovanog seta podataka o romskom stanovanju na Zapadnom Balkanu. Da bi se ispunila ova svrha, od datih institucija treba tražiti da dostave podatke u formatu koji bi garantovao nesmetan proces integracije. Dole su data kratka objašnjenja tehničke prirode setova podataka, kao i ponuđene sugestije za softversko rešenje i za integraciju i za analizu.

Format i dimenzije prostornih objekata

Nesumnjivo, ključni podaci dolaze iz katastarskih službi (ili njihovog odseka za geografsko-informacioni sistem, GIS). Kada lokalne vlasti utvrde i potom mapiraju granice romskih naselja, geoprostorni podaci služe kao sredstvo za čuvanje drugih informacija o naselju.

Geoprostorne podatke uvek treba dostavljati u formatu šejp fajlova (.shp), što je vektorski format podataka za geografsko-informacioni sistem (GIS). Format šejp fajl koristi se za prostorno opisivanje vektorskih odlika kao što su: tačke, linije i poligoni. Svaka jedinica u šejp fajlu ima dodatnu dimenziju koja služi za opisivanje objekta – attribute. Na primer, obeležavanje romskog naselja kao poligona dalo bi geoprostorne informacije o naselju. Mogućnost dodavanja atributa omogućava izvorima podataka da prošire opis prostornog objekta neprostornim karakteristikama. Po ovoj metodologiji, većinu atributa naselja daju lokalne vlasti.

Šejp fajl se sastoji od tri zasebne komponente: Main file, Index file, i dBASE tabela. Da bi adekvatno funkcionisale, svaka od ove tri komponente mora da ima isti prefiks²⁸ (naziv fajla) i različit sufiks (ekstenziju). Uz to, sva tri obavezna dela šejp fajla treba čuvati u istom direktorijumu (folderu) (o organizaciji direktorijuma i davanju naziva pogledati **Sliku 6**):

- **Main file (.shp)** – format šejp: fajl koji sadrži geometrijske podatke u kojima svaka beleška opisuje oblik sa spisakom njegovih vertikalala
- **Index file (.shx)** – format šejp indeks: kad svaka beleška sadrži pandan beleške odgovarajućeg glavnog fajla od početka glavnog fajla. Indeksni fajl omogućava pretragu napred-nazad.
- **dBASE table (.dbf)** – fajl koji čuva attribute sa jednom beleškom po odlici (organizovane u stupcima).

Slika 5 prikazuje primer geoprostornog mapiranja romskog naselja Kamp Konik u Podgorici (sa ortofotografijom u pozadini i bez nje), kao i širi popisni krug.²⁹ Oblik romskog naselja u glavnom fajlu (*Main file*) biće opisan kao spisak vertikalala koje označavaju ivice naselja (predstavljene tačkama K1-K6). Svaka od ovih vertikalala beleži geolokaciju koju predstavljaju dva integer

²⁸ Na osnovu ESRI (Instituta za istraživanje ekoloških sistema) prefiks za konvencionalno imenovanje (naziv) mora da počinje alfanumeričkim znakom (a-Z, 0-9), za kojim sledi nula ili sedam znakova (a-Z, 0-9, _-).

²⁹ Granice popisnog kruga proizvoljno su povučene u svrhu ovog primera.

koordinacionog sistema (dužina i širina). Spisak atributa pripisanih ovom prostornom objektu čuva se u vidu zasebnih varijabla koje se prikupljaju od drugih institucija, kao što su:

- **Lokalne vlasti:** Jedinstveni kod naselja, tip naselja, postojanje urbanističkog plana, pristup komunalnoj infrastrukturi, blizina/pristupačnost usluga (škole, ambulate, prevoz), broj podnetih zahteva za legalizaciju.
- **Popis:** Broj ljudi nastanjenih u popisnoj jedinici (krugu), broj supstandardnih stambenih jedinica u krugu, broj i procenat Roma u krugu, itd.
- **Katastar:** Vlasništvo nad zemljišnim parcelama (javno/privatno), itd.

- Crvene linije predstavljaju granice popisnog kruga
- Svetlozelene linije predstavljaju granice supstandardnog romskog naselja.

Slika 5A. Kamp Konik, sa ortofotografskom pozadinom

Slika 5B. Kamp Konik, bez ortofotografske pozadine

Integrisanje setova podataka

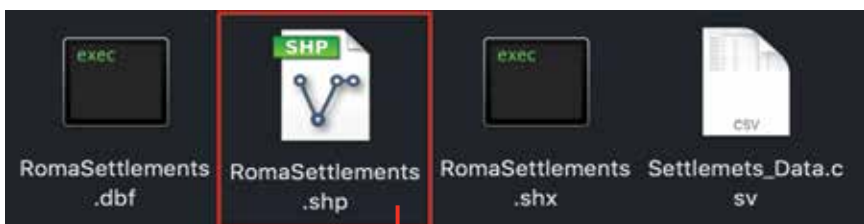
Često se dešava da podatke iz različitih izvora o istom objektu (supstandardnom romskom naselju) treba kombinovati. Kako je ranije izloženo, jedan izvor podataka sadrži šejp fajl sa

geometrijama i identifikacionom varijabilom indeksa sa dodatnim atributima. Jednostavno rečeno, to znači da svaki set podataka u kombinaciji mora da ima **istu kompatibilnu varijabilu (ID varijabilu)** koja ukazuje na jedinstveni kod prostornog predmeta (naselja). Dakle, ako se svaka tačka podataka ne može jasno povezati sa određenim naseljem koje opisuje, integrisanje podataka **neće biti moguće**.³⁰

Pored kompatibilnih ID varijabila, priprema podataka bi, u idealnom slučaju, zahtevala i da institucije daju podatke o naseljima u formatu **comma separated value (.csv)**. To je jednostavan document u excel-u koji se sastoji od podataka (numeričkih ili u stringu) i ne omogućava excel fajlu zadržavanje bilo kakvih dodatnih složenih karakteristika, kao što su formule, padajući meni, boje, itd. Dok mnogi programi mogu da rukuju takvim složenijim fajlovima, jednostavni formati kao što je .csv garantuju čitljivost i glatko prelaženje između različitih softverskih platformi.

Dole je dat primer sa simuliranim setom podataka u kome se prostorni podaci integrišu i pripremaju za analizu.

Postoje četiri fajla u radnom direktorijumu. Tri su komponente prethodno opisanog šejp fajla (*Main file, Index file i dBase table*), a jedan .CSV fajl sastoji se od neprostornih podataka o romskim naseljima. "RomaSettlements.shp" je glavni fajl (*Main file*) koji sadrži prostorne informacije. Ovaj fajl ima više dimenzija, a atributi prostornog objekta su od značaja za ovo objašnjenje, budući da je ovo mesto na kome se odvija integrisanje više setova podataka.

Slika 6. Organizacija radnog direktorijuma.

A	B	C	D	E	F	G	H
ID	Municipality	Cadastral Municipality	Area Size	Coord X Min	Coord X Max	Coord Y Min	Coord Y Max
Settlement 1	Podgorica	Podgorica III	150	679253.6	680805.2	234881.6	237763.6
Settlement 2	Bar	Stari Bar	75	679127.6	681154.1	234561.2	237443.6
Settlement 3	Podgorica	Podgorica III	88	678388.9	681134.5	234918.8	237053.1
Settlement 4	Podgorica	Podgorica III	298	678237.2	680926.7	235234.9	236883.6
Settlement 5	Berane	Rujišta	11	678439.9	680954.7	235358.4	236506.9
Settlement 6	Nikšić	Glibavac	25	678559.8	680604.1	235856.4	236344.3
Settlement 7	Berane	Berane	52	678206.1	680393.3	236272.8	236419.1
Settlement 8	Nikšić	Nikšić	78	678199.5	680583.4	235439.2	237021.9
Settlement 9	Nikšić	Drenoštica	39	678268.4	680491.2	235035.4	237268.2
Settlement 10	Tivat	Donja Lastva	7	678556.5	680379.2	235028.9	237264.5

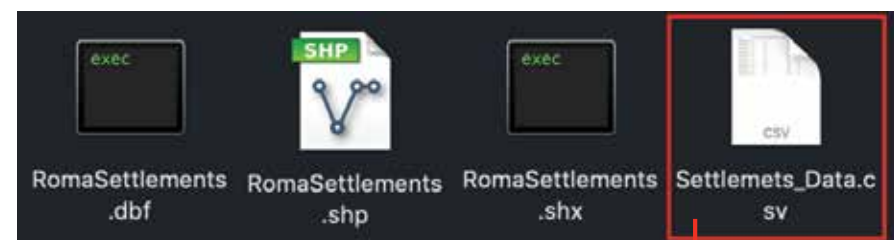
Slika 7. Atributi u šejp fajlu.

Hipotetički set podataka u primeru, koji je fajl sa atributima mapiranih naselja predstavljenih na Slici 7 gore, ima 8 varijabila. Kompatibilna varijabila (koja je ID) ima 10 različitih kodova

³⁰ Kompatibilne varijabile (ID naselja) je varijabila u stringu koja je osetljiva na slovne znakove, što znači da ID nazivi treba da se poklapaju u svim setovima podataka, čak i u odnosu na velika slova, razmake, itd.

naselja, za 10 različitih naselja. Pored naziva, prostorni objekat (sirov za svako naselje) pruža informacije o tome kojoj administrativnoj ili katastarskoj opštini naselje pripada. Poslednje četiri varijabile predstavljaju informacije o lokaciji naselja tako što prikazuju najnižu (min) i najvišu (max) vrednost **širine** (Coord X) i **dužine** (Coord Y). Ove vrednosti služe svrsi davanja grube procene lokacije naselja. Međutim, zaseban sloj podataka u šejp fajlu sadrži precizne koordinate za svaku tačku granice oko naselja. Drugim rečima, koordinate u šejp fajlu povlače granice naselja skladištenjem informacija o svakoj tački između vertikal K1 – K6 (Slika 5.), dok varijabile vezane za lokaciju u simulaciji seta podataka predstavljaju jednu tačku u naselju oko koje se naselje širi unutar preciznih granica.

Kada se otvori simulirani .CSV fajl ("Settlements_Data.csv") koji sadrži podatke o mapiranim naseljima, postoji varijabila ID za svako naselje, zajedno sa još četiri bročane, neprostorne varijabile, koje ukazuju na broj stambenih jedinica, supstandardnih stambenih jedinica, stanovnika i zahteva za legalizaciju. To je prikazano na Slici 8 niže.

A	B	C	D	E
ID	Housing units	Substandard housing units	Inhabitants	Legalization requests
Settlement 1	12	8	36	2
Settlement 2	50	37	158	6
Settlement 3	73	40	228	8
Settlement 4	37	25	110	4
Settlement 5	24	18	82	1
Settlement 6	5	5	21	0
Settlement 7	120	101	397	23
Settlement 8	81	68	235	12
Settlement 9	44	33	256	9
Settlement 10	68	21	222	5

Slika 8. Atributi u .CSV fajlu.

Jasno je da kompatibilna varijabila ima isti naziv (ID) kao onaj za šejp fajl. Uz to, svaki kod naselja odgovara kodovima koje daje prostorni objekat. Sada su setovi podataka spremni za stapanje u jedinstven fajl, koji sadrži i prostorne i neprostorne attribute naselja. Integrisani set podataka treba da spoji podatke koji se zasnivaju na ID varijabili, zadrži sadržaj iz šejp fajla i odgovarajućem naselju priloži podatke iz drugih izvora.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
ID	Municipality	Cadastral Municipality	Area Size	Housing units	Substandard housing	Inhabitants	Legalization requests	Coord X Min	Coord X Max	Coord Y Min	Coord Y Max
Settlement 1	Podgorica	Podgorica III	150	12	8	36	2	679253.6	680805.2	234881.6	237763.6
Settlement 2	Bar	Stari Bar	75	50	37	158	6	679127.6	681154.1	234561.2	237443.6
Settlement 3	Podgorica	Podgorica III	88	73	40	228	8	678388.9	681134.5	234918.8	237053.1
Settlement 4	Podgorica	Podgorica III	298	37	25	110	4	678237.2	680926.7	235234.9	236883.6
Settlement 5	Berane	Rujiba	11	24	18	82	1	678439.9	680954.7	235358.4	236506.9
Settlement 6	Nišić	Glibavac	25	5	5	21	0	678559.8	680604.1	235856.4	236344.3
Settlement 7	Berane	Berane	52	120	101	397	23	678206.1	680393.3	236272.8	236419.1
Settlement 8	Nišić	Nišić	78	81	68	235	12	678199.1	680683.4	235439.2	237021.9
Settlement 9	Nišić	Drenovica	39	44	33	256	9	678268.4	680491.2	235035.4	237268.2
Settlement 10	Tivat	Donja Lastva	7	68	21	222	5	678556.5	680379.2	235028.9	237264.5

Slika 9. Integrisana skupina podataka.

Softverska rešenja za analizu podataka

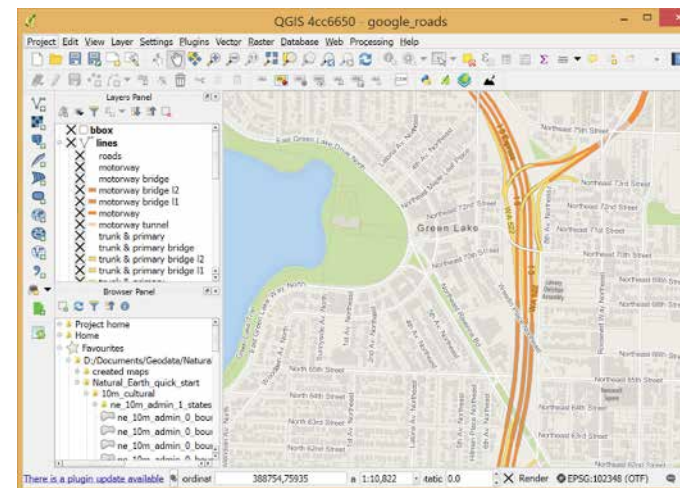
Iako pojednostavljen, ovaj primer simulacije nosi logiku koja stoji iza procesa integriranja podataka. Međutim, manipulacija šejp-fajlovima u praksi je nešto teža i zahteva korišćenje softverskih platformi koje su osmišljene posebno za kreiranje, uređivanje i vizualizaciju prostornih informacija. Uz njih, postoji i više opštih programskih/statističkih jezika koji upravljaju prostornim podacima, ali za njih su potrebne naprednije programerske veštine.³¹ Svaka od pomenutih alternativa pripada *open-source* softveru, pa je njihovo korišćenje potpuno besplatno.

a) QGIS

QGIS³² (ranije Quantum GIS) funkcioniše kao geografski informacioni sistem (GIS), koji omogućuje korisnicima da analiziraju i uređuju prostorne informacije. QGIS je *open-source* program sa grafičkim interfejsom za korisnike kojim se može upravljati pomoću miša i tastature. Podržava i raster i vektorske slojeve, kao i brojne formate prostornih podataka, uključujući i šejp fajl. Uz to, integriše *open-source* pakete i plug-inove, koji mogu da vrše funkcije van samog QGIS, a to su: geokodiranje (korišćenjem Guglove aplikacije Geocoding API), geo-obrada (slična ArcGIS), i interfejs sa bazama podataka MySQL.

³¹ U slučaju da se sa integrisanim setovima podataka očekuju naprednije statističke analize za kasnije, sugerise se da se koristi softver R. R je programski jezik za statističko računanje, budući da daje različite statističke (linarno i nelinearno modelovanje, klasični statistički testovi, analiza vremenskih nizova, klasifikacija, klastering, itd.) i grafičke tehnike. R zajednica je izradila više paketa specijalizovanih za rukovanje prostornim podacima, kao što su: „sp“, „raster“, „rspatial“, „rgdal“, „rgeos“, „maptools“, itd.

³² Najnovija verzija QGIS 3.8 Zanzibar je dostupan od septembra 2019: <https://www.qgis.org/en/site/>

Slika 10. QGIS interfejs (izvor: <https://qgis.org/en/site/about/index.html>)

Još važnije od ovog zadatka, QGIS se može koristiti za upravljanje prostornim (.shp) i neprostornim podacima (.csv). Proces spajanja ove dve vrste podataka (poznat kao zajednička tabela, **Table Join**), odvija se po sledećem redosledu:

1. Uneti **shapefile** romskog naselja u QGIS sačuvati ga kao *Vector Layer*.
2. Formirati sidecar file sa ekstenzijom **.csvt** da bi QGIS mogao da prepozna koju varijabilu da uveze kao *string* (tekst), a koju kao *integer* (broj). Ovaj fajl ima samo jedan red specifičnih vrsta podataka za svaku kolonu. Sačuvati ovaj fajl u istom direktorijumu kao original .csv fajl.
3. Uvesti **.csv** fajl sa neprostornim podacima o romskim naseljima u QGIS (preko *Add Delimited Text Layer*).
4. Navesti da neprostorni podaci ne sadrže **geometriju** i odabrati *Attribute only table*.
5. U dijalogu *Add vector join* (properties) odabrati **matching variables** sa jedinstvenim identifikacionim brojevima romskih naselja.
6. Prostorni i neprostorni podaci o romskim naseljima sada su **integrisani**.

6. Specifična pitanja koja treba da definiše svaka od ekonomija

Iako je cilj da ova metodologija bude univerzalna za sve ekonomije Zapadnog Balkana, još uvek ima specifičnih pitanja koja nije moguće utvrditi u ovoj fazi i koja zahtevaju pojašnjenja od svake ekonomije pre nego što otpočne proces mapiranja. Ona uglavnom imaju veze sa specifičnom vrstom podataka koje treba da prikupe lokalne uprave, a data je u uzorku upitnika u Dodatku I.

Popisne metodologije i podaci po ekonomijama

Uz izuzetak Republike Severne Makedonije, gde je poslednji popis održan 2002. godine, sve ostale ekonomije obavile su najnoviji popis stanovništva i naselja 2011. godine (Bosna i Hercegovina 2013). Sledeći uputstva EUROSTAT-a, popisna metodologija oslonila se na ažurirani prostorni registar sa jasnom definicijom popisnih krugova (ili popisnih područja) i njihovog GIS sistema. Obično se vladama ostavlja da se opredele za definiciju popisnog kruga, ali bez izuzetka, oni predstavljaju male geografske jedinice koje obuhvataju skup zgrada koje se razumno mogu smatrati življenjem na istoj lokaciji.³³

Dve vrste popisnih informacija su od ključnog značaja za ovu metodologiju – **demografski podaci, uključujući etničku pripadnost i kvalitet stambenih jedinica**. U svim ekonomijama obuhvaćenim ovom metodologijom, popis je dozvolio pitanja koja se tiču etničke pripadnosti.³⁴ Međutim, predložena metodologija nije u potpunosti primenjiva u Bosni i Hercegovini, usled činjenice da su sve etničke manjine stopljene u jednu kategoriju "Ostali". Prema tome, korišćenje popisnih podataka da bi se ustavnivile kolacije sa romskim stanovništvom nije moguće. Budući da je udeo etničkih manjina prilično mali (ispod 3%), ova mera može se koristiti za utvrđivanje manjina, a potom bi lokalne vlasti mogle da pruže preciznije informacije o dominantnoj etničkoj pripadnosti određenih grupa/naselja u Bosni i Hercegovini.

U pogledu naselja, oznaka za ono što se ovde naziva "supstandardnim naseljima" razlikuje se u ovim ekonomijama. Na primer, popis u Albaniji razlikuje "konvencionalna" od "nekonvencionalnih" naselja, pri čemu se ova druga definišu kao "pokretne, polu-trajne ili improvizovane, ili pak stambene jedinice koje nisu projektovane za trajno nastanjenje ljudi, ali se ipak koriste u trenutku popisa kao uobičajeno prebivalište jednog ili više lica". Ova definicija, u suštini, smešta domaćinstva koja su predmet našeg interesovanja u istu kategoriju kao supstandardne stambene jedinice/naselja. Stoga takve razlike u označavanju nemaju posledica po predloženu metodologiju, budući da se podaci prikupljaju po jedinstvenoj metodologiji, uključujući svaku od karakteristika supstandardnih naselja.

Novi popisi planirani su za 2021. godinu. Dakle, ovde predložena metodologija verovatno će koristiti nove podatke za mapiranje supstandardnih romskih naselja. Dok gotovo sve ekonomije privode pripreme kraju, nisu sve pružile dovoljno informacija javnosti o mogućim izmenama u metodologiji. Međutim, budući da se metodologija oslanja na suštinske podatke

za svako društvo, gotovo potpuno je sigurno da će predložena metodologija biti primenjiva u budućnosti (naročito nakon sledećeg popisnog ciklusa). U ovom pogledu, Bosna i Hercegovina je jedina evropska ekonomija gde se naredni popis neće sprovesti 2021. godine. U ovom trenutku neizvesno je da li će novi popis dozvoliti željeno izdvajanje Roma iz ostalih etničkih manjina.

Satelitski snimci i ortofotografije

Većim delom, georeferencirani podaci u svakoj od ekonomija zasnovani su na ortofotografijama koje su nedavno ažurirane: 2015-2016. - Srbija, 2017. - Crna Gora i Bosna i Hercegovina i 2018. - Albanija i Kosovo*. Jedini izuzetak od ovog pravila je Republika Severna Makedonija, čija je najnovija raspoloživa ortofotografija iz 2004. godine.³⁵ U smislu geografske pokrivenosti, na osnovu obavljenih razgovora, nacionalni geoportali obuhvataju najveće delove teritorija ovih ekonomija. Na primer, prijavljena je pokrivenost veća od 90% teritorije Crne Gore (procenat je veći za urbana naselja), iako je spajanje sa katastarskim podacima još uvek u toku. Međutim, vredno pomenuti da se primena novog *Generalnog regulacionog plana* u Crnoj Gori očekuje tokom 2020. godine. Situacija je verovatno slična u celom regionu, iako nisu dobijene preciznije informacije o ovom pitanju od vlada ovih zemalja.

Kriterijumi za položaj supstandardnog romskog naselja u odnosu na formalno naselje

Za svako mapirano naselje, lokalna uprava treba da dostavi informacije o njegovom položaju u odnosu na formalno naselje – da li je integrisano ili nepovezano sa gradom, opštinom ili selom kome administrativno pripada. Ova informacija je značajna za utvrđivanje spiska prioriteta za intervencije (unapređenje uslova za život) prilikom izrade programa na nacionalnom nivou, ali i određuje projekat na terenu – npr. da li naselje treba zadržati na tom mestu i unaprediti ili je preseljenje bolja opcija za stanovništvo.

Pre nego što se utvrdi da li je naselje integrisano, neophodno je definisati kriterijume za integraciju ili nepovezanost. Međutim, teško da je moguće ustanoviti jedinstven kriterijum za ovo pitanje koji bi jednako važio za sve ekonomije u regionu, usled razlika u pogledu supstandardnih romskih naselja. Na primer, u Srbiji oko pola supstandardnih romskih naselja nalazi se u urbanim područjima. Prema tome, jasno je da bi se kriterijumi za integraciju u formalna naselja razlikovali za Srbiju u odnosu na Republiku Severnu Makedoniju. Slične razlike mogu se naći u svim ekonomijama u pitanju. Tokom mapiranja sprovedenog u Srbiji, kriterijum od 1km udaljenosti korišćen je kao parametar za nepovezanost – ako se naselje nalazi na udaljenosti od 1km ili više od formalnog naselja, smatra se nepovezanim. Međutim, nije dato jasno objašnjenje o tome kako je utvrđen ovaj parametar, te se čini da je kriterijum proizvoljan. Postoji potreba za preciznom definicijom ovog kriterijuma na nivou pojedinačnih ekonomija i na regionalnom nivou, u skladu sa iskustvima sa terena koja se odnose na stanovanje Roma, pre nego što otpočne proces mapiranja.

³³ Na primer, Crna Gora je bila podeljena na 3.740 popisnih krugova, dok je Albanija imala 11.712 popisnih oblasti.

³⁴ Kao dobrovoljno izjašnjavanje o etničkoj pripadnosti.

³⁵ Kao što je navedeno na zvaničnom sajtu centralnog Katastra ove ekonomije: <http://www.katastar.gov.mk/en/data/cartographic-products/orthophoto-maps/#>

OBRAZAC ZA SUPSTANDARDNA ROMSKA NASELJA (SRN)

Datum unosa

Opšte informacije o supstandardnim romskim naseljima (SNR)

Broj supstandardnog romskog naselja

Naziv supstandardnog romskog naselja

Lokacija supstandardnog romskog naselja

☐ Albanija	☐ Kosovo*	☐ Republika Severna Makedonija
☐ Bosna i Hercegovina	☐ Crna Gora	☐ Srbija

Naziv opštine

Jedinstveni poštanski broj opštine

Naziv naselja/okruža

PAK naselja/okruža

Naziv katastarske opštine

Nacionalna referenca za katastarsko zoniranje

Broj(evi) popisnog kruga

- ☐ tačna ☐ najbolja procena

Godina formiranja romskog naselja

Izvor informacija

Opis granica romskog naselja (koristiti nazive ulica i druge referentne prostorne objekte koji ograničavaju to naselje, koordinate)

Položaj supstandardnog romskog naselja u odnosu na najbliže formalno naselje

- ☐ U okviru formalnog naselja ☐ Na obodu formalnog naselja ☐ Daleko od formalnog naselja

- ☐ tačan ☐ najbolja procena

Ukupan broj stanovnika

Izvor informacija

- ☐ tačan ☐ najbolja procena

Ukupna broj romskog stanovništva

Izvor informacija

- ☐ tačan ☐ najbolja procena

Broj objekata za stanovanje

Izvor informacija

- ☐ tačan ☐ najbolja procena

Broj stambenih jedinica

Izvor informacija

- ☐ tačan ☐ najbolja procena

Broj objekata izgrađenih od lošeg materijala nepodobnog za gradnju (nije dugotrajan niti bezbedan)

Izvor informacija

Komunalna infrastruktura u neformalnom romskom naselju

Postoji li sistem vodosnabdevanja?

- ☐ Da ☐ Ne

- ☐ tačan ☐ najbolja procena

Broj stambenih jedinica povezanih na sistem vodosnabdevanja

Izvor informacija

_____ ☐ tačno ☐ najbolja procena

**Potreba za izgradnjom sistema
vodosnabdevanja (mere)**

_____ **Izvor informacija**

Postoji li kanalizacioni sistem?

☐ Da ☐ Ne

Stanje kanalizacionog sistema u naselju (štiklirati sve od značaja)

☐ u planu ☐ u funkciji ☐ zabranjena upotreba
☐ u izgradnji ☐ van funkcije

_____ ☐ tačno ☐ najbolja procena

**Broj stambenih jedinica
povezanih na kanalizaciju**

_____ **Izvor informacija**

_____ ☐ tačno ☐ najbolja procena

**Potrebe za izgradnjom
kanalizacionog sistema (u metrima)**

_____ **Izvor informacija**

Da li postoji sistem električnog napajanja?

☐ Da ☐ Ne

Stanje snabdevanja električnom energijom u naselju (štiklirati sve relevantno)

☐ u planu ☐ u funkciji ☐ zabranjena upotreba
☐ u izgradnji ☐ van funkcije

_____ ☐ tačno ☐ najbolja procena

**Broj stambenih jedinica
priključenih na elektromrežu**

_____ **Izvor informacija**

_____ ☐ tačno ☐ najbolja procena

**Potrebe za izgradnjom
sistema električne energije (u metrima)**

_____ **Izvor informacija**

Postoji li pristup naselju nekom saobraćajnicom?

☐ Da ☐ Ne

Postoji li saobraćajna mreža u naselju?

☐ Da ☐ Ne

Stanje mreže saobraćajnica u naselju (štiklirati sve od značaja)

☐ u planu ☐ u funkciji ☐ zabranjena upotreba
☐ u izgradnji ☐ van funkcije

Trenutni material od koga je izgrađen trotoar (štiklirati sve od značaja)

☐ asfaltiran put ☐ makadam
☐ prašina/blato ☐ betonski put

_____ ☐ tačno ☐ najbolja procena

**Potrebe za gradnjom mreže
saobraćajnica (mere)**

_____ **Izvor informacija**

Postoji li mreža javne rasvete u naselju?

☐ Da ☐ Ne

Stanje mreže javne rasvete u naselju (štiklirati sve od značaja)

☐ u planu ☐ u funkciji ☐ zabranjena upotreba
☐ u izgradnji ☐ van funkcije

_____ ☐ tačno ☐ najbolja procena

**Potrebe za uvođenjem javne
rasvete u naselje (u metrima)**

_____ **Izvor informacija**

_____ ☐ tačan ☐ najbolja procena

**Broj kontejnera za
kolektivni otpad**

_____ **Izvor informacija**

_____ ☐ tačan ☐ najbolja procena

**Broj potrebnih kontejnera
za kolektivni otpad**

_____ **Izvor informacija**

_____ ☐ tačno ☐ najbolja procena

**Koliko često komunalna
vozila odnose otpad iz
kontejnera (nedeljno)**

_____ **Izvor informacija**

Ostale bezbednosne karakteristike

Postoji li neka „divlja“ deponija u naselju ili njegovoj blizini?

☐ Da ☐ Ne

Postoji li značajan izvor zagađenja vazduha u naselju ili njegovoj blizini?

☐ Da ☐ Ne

Postoji li značajan izvor zagađenja zemljišta u naselju ili njegovoj blizini?

☐ Da ☐ Ne

Postoji li značajan izvor zagađenja vode u naselju ili njegovoj blizini?

☐ Da ☐ Ne

Procenat domaćinstava u naselju koja koriste različite izvore grejanja:

nafta

gas

drva/ugalj

struja

bez grejanja

☐ tačan ☐ najbolja procena

Izvor informacija

Koliko su česte poplave u naselju?

☐ nikad ☐ povremeno ☐ svake godine

Izvor informacija

Postoji li mehanizam odbrane od poplava za naselje i njegove žitelje?

☐ Da ☐ Ne

Koliko je česta pojava klizišta u naselju?

☐ nikad ☐ povremeno ☐ svake godine

Izvor informacija

Postoji li mehanizam zaštite od klizišta za naselje i njegove žitelje?

☐ Da ☐ Ne

Koliko često izbijaju požari u naselju?

☐ nikad ☐ povremeno ☐ svake godine

Izvor informacija

Postoji li mehanizam zaštite od požara za naselje i njegove žitelje?

☐ Da ☐ Ne

Urbanističko/prostorno planiranje

Koji deo teritorije naselja je obuhvaćen urbanističkim/prostornim planom?

☐ cela teritorija ☐ jedan deo ☐ nimalo

Ukoliko ima urbanističkog/prostornog planiranja, molimo da označite tip postojećeg plana:

☐ prostorni plan opštine ☐ opšti regulacioni plan ☐ detaljan regulacioni plan

Koji vid realizacije urbanističkog/prostornog plana je predviđen?

☐ neposredno sprovođenje ☐ potreba za izradom dokumenta na nižem nivou

Ukoliko postoje urbanistički planovi, koja je namena zemljišta?

☐ Stanovanje ☐ Svrha usklađena sa stanovanjem ☐ Druga svrha (nestambenog tipa)

Pravni status objekata

Vlasništvo nad zemljištem (štiklirati sve što je primenjivo)

☐ Javno (centralni nivo) ☐ Javno (opštinsko) ☐ Privatno (ne pripada stanarima)
☐ Privatno (vlasništvo stanara) ☐ Nerešeno pitanje vlasništva

Uneti broj stambenih jedinica koje trenutno spadaju u sledeću kategoriju legalizacije:

Nelegalna, bez mogućnosti legalizacije

Nelegalna, nije u postupku legalizacije

Nelegalna, u postupku legalizacije

Nelegalna, sa negativnom odlukom o legalizaciji

Legalizovana (po rešenju), ne i upisana

U potpunosti legalizovana (rešenje i upis)

Legalna (od izgradnje), ne i upisana

Legalna (od izgradnje) i upisana

☐ tačan ☐ najbolja procena

Izvor informacija

ROMA
INTEGRATION
2020

Roma Integration 2020 Action Team Office

Ruzveltova 61, 11000 Belgrade, Serbia
T: +381 (11) 4046 891 F: +381 (11) 4046 894

rcc.int/romaintegration2020

[RomaIntegration2020](https://www.facebook.com/RomaIntegration2020)

[RomaIntegration](https://twitter.com/RomaIntegration)

RegionalCooperationCouncil

Regional Cooperation Council Secretariat

Trg Bosne i Hercegovine 1/V
71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
T +387 33 561 700 F +387 33 561 701 E rcc@rcc.int

rcc.int

[RegionalCooperationCouncil](https://www.facebook.com/RegionalCooperationCouncil)

[rcc.int](https://twitter.com/rcc.int)

[RCCSec](https://www.youtube.com/RCCSec)

[RegionalCooperationCouncil](https://www.linkedin.com/company/RegionalCooperationCouncil)

Roma Integration 2020 is co-funded by:

European
Union

OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS